

KNIHOVNA SV VOJTĚCHA.

Lež a její druhy.
O svědomí.

Nákladem Tiskového Družstva v Hradci Králové.
Tiskem Družstevní knihtiskárny.

KNIHOVNA SV VOJTĚCHA.

Lež a její druhy. O svědomí.

Duchovní přednášky.

Možno užíti jako kázání.

Nákladem Tiskového družstva v Hradci Králové.
Tiskem Družstevní knihtiskárny v Hradci Král.

Nihil obstat!

Dr. Gustav Domabyl,
censor.

Imprimatur!

† Karel,
biskup.

I. Lež a její druhy.

Jedna z nejkrásnějších ctností je láska k pravdě. Člověk, jenž uzná pravdu, kdekoliv ji najde, jenž ji upřímně přijme a vždy bez falše projeví, dává na jevo zajisté vzácnou ušlechtilost.

Z lásky k pravdě plyne pravdomluvnost a věrnost. Pravdomluvný je, kdo mluví a jedná tak, že tím projevuje skutečné vnitřní smýšlení. Věrný je, kdo plní, co slíbil. Bůh jest nejvýš pravdomluvný, on vůbec nemůže lháti. On je také nejvýš věrný, nebo co slíbil, také plní. Písmo vypravuje mnoho krásných příkladů o lidech, kteří milovali pravdu a ji mluvili, kteří také byli věrní ve svých slibech. Mnozí z nich, zvláště proroci, proto trpěli, někteří i smrt. Sv. Pavel zapřisahal se nejednou, že mluví pravdu. Víme, že pro pravdu mnoho trpěl. Také napomíná k pravdomluvnosti a upřímnosti. Všichni mučedníci jsou vznešené vzory lásky k pravdě. Největším příkladem v té ctnosti je arci Kristus Pán.

Společnost, která miluje pravdu a ji mluví, dává o sobě krásné svědectví a vyniká jistě mnohými ctnostmi. Která pravdy nectí, ji překrucuje, jí nemluví, je v úpadku. Nejprohnanější doby byly vždy doby nejhoršího úpadku.

Opak pravdomluvnosti je lež. Ústa, jež lžou, zabíjejí duši, praví Písmo (Moudr. 1, 11). Ohyzda zlá na člověku jest lež (Sir. 20, 26), dí moudrý Sirach.

Promluvíme o lži, a to dnes, co jest.

Co jest lháti? Lháti jest nemluvití pravdu, nebo určitéji. mluvití jinak, nežli smýšleti. Mluvití znamená oznamovati někomu své myšlenky, zásady, city, poznatky. Slova jsou tu nástrojem, prostředkem, kterým své smýšlení na jiné přenášíme. Při tom chceme, aby ten, k němuž mluvíme, přijal naše slova jako projevy našeho smýšlení.

Není tedy každé nepravdivé mluvení lež. Vyzvou tě, abys vypravoval anekdotu, a ty vyhovíš. Každý ví, že nechceš, aby ji posluchači přijali z úcty k tobě jako tvé smýšlení, nýbrž, že chceš jen bavití žertovným vypravováním. To není lež. Rovněž není lež, když dítě přednáší bájku, na př. Vrána a liška, když herec hraje úlohu Otokara II. a podle toho mluví, když předčítáš cizí mínění, na př. nepřátelský článek v novinách.

Aby nepravdivá věc byla lží, je třeba dvou věcí: vůle, říci nepravdu, a užití slov nebo znamení, která odporují tomu, co smýšlíme. Přirozeně z toho potom následuje, že bližní je oklamán. Abychom uvedeným dvěma podmínkám dobře rozuměli, uveďme si některé případy.

Římský poutník neumí německy a chce říci Němci, že byl v Římě a byl přijat od sv. Otce; řekne z neznalosti zrovna opak, že nebyl v Římě a od sv. Otce přijat nebyl. Je tohle lež? Nikoliv, to je chyba v řeči. Proto tu není ani hříchu. Ve vědecké řeči se tomu říká materiální nepravda.

Někdo, jenž nikdy v Římě nebyl a sv. Otce neviděl, chce někomu namluviti, že tam byl a že byl od sv. Otce přijat, ale z neznalosti řeči řekne opak a posluchač tomu také tak rozumí, totiž že ve věčném městě nebyl. Je tohle lež? Je, nebo vypravovatel měl v úmyslu říci nepravdu. Ve vědecké řeči se tomu říká formální nepravda.

Bludař jest přesvědčen, že jest pravda, čemu věří. Na př. protestant věří, že se katolíci klanějí P. Marii. Mohl se o svém bludu přesvědčiti, ale on to neučinil. Vypravuje svůj blud jiným. Dopouští-li se tím hříchu lži? Nikoliv, jelikož jeho slova souhlasí s jeho smýšlením. Ve vědecké řeči by se řeklo, že se nedopouští ani formální, ani materiální nepravdy. To je blud, nikoliv lež.

Lží je tedy jen formální nepravda. Dopouští se jí ten, kdo má úmysl, říci něco jiného, nežli u sebe smýšlí, a to skutečně řekne, ať se to shoduje se skutečností čili nic. Tato lež je arci hřích.

Další otázka je, je-li třeba ke lži úmyslu klamati. Mnozí tak praví. Ale sv. Tomáš Akv. a jiní vynikající učitelé to popírají. Věc se má takto: K podstatě lži úmysl klamati nepatří. Lže tedy i ten, kdo nechce klamati, jestliže jeho řeč nesouhlasí s jeho smýšlením. Skutečně také často jeho lži nikdo není klamán. Je tedy patrné, že klam nepatří nezbytně k pojmu lži. Ale ze lži často klam plyne. Když z ní plyne, je lhář vinen arci také tohoto klamu, a to i tehdy, kdyby sám klamati nechtěl. Vezměme příklad. Na stole stojí sklenice s vínem, v němž je smrtící jed, kterým má býti host otráven. Dvě osoby o tom vědí, travič a služebník, jenž viděl, jak pán nasypal smrtícího prášku do číše. Pán hrozí mu smrtí, jestliže věc prozradí, a sluha se zalekne. Host se zeptá, je-li ta čistá voda k pití. Sluha řekne z bázně před pánem, že je, a podá mu číši. Host vypije víno a zemře. Bude-li sluha souzen jako účastník vraždy? Bude, nebo učinil něco, o čemž věděl, že z toho následuje smrt. Tak je lhář vinen klamu, třeba neměl v úmyslu klamati, nebo ví, že klam ze lži přirozeně plyne.

Ještě připomínám slovo o lži dětské a patologické.

U dětí je třeba opatrnosti, abychom nebrali za lež, co lži není. Dítě vnímá mnoho věcí kolem sebe, ale není ještě s to, aby si je v mysli uspořádalo. Proto nesčetné dojmy, které přijímá, jsou neurovnané, nezažité, nepochopené. Je tudíž přirozeno, že je mate, nesprávně spojuje, nesprávně posuzuje. Jeho fantasie je jako pohádka, v níž je všechno možné. Dítě učí se mluvit. Opakuje vše, co slyší. Má radost z mluvení. Proto mluví samo se sebou, s pannami, s kočkou. Splete vše dohromady, nebo nejde mu o správné a pravdivé vyjádření myšlenek, nýbrž o to, aby mluvilo. Co se jeho neurovnanou obrazností kmitne, to odívá v slova. Má, jak jsem pravil, radost z mluvení, že svého hlasu, cvičí se. Proto dítě mluví často nepravdu, ale to není lež. Vychovatelé poučují je poznenáhlu, aby správně pozorovalo a své dojmy urovnávalo, avšak

šetrně, aby nepodlomili vnímavost a tvořivost jeho. Potom je poučují, co je pravda a co lež, navádějí k pravdomluvnosti, kárají lež.

Pathologická lživost dospělých je choroba. Může být zaviněná a nezaviněná. Plyne z toho, že takovému člověku působí lháti rozkoš, nebo že má neurovnanou obraznost jako děti a věří tomu, co mu představuje, nebo z jiných příčin. Často je to jen materiální lež. Jelikož jde o duševní nemoc, nemůže být léčena jen jako tělesná choroba.

2. Tolik zatím o lži. Nyní si připomeňme hlavní způsoby lhaní.

Obyčejně myslíme při slově lež na lhaní slovy. Tak se také pravidelně lže. Však je také psané slovo nebo slovo posunkové. Hluchoněmí se dorozumívají posunky, vzdálení dopisy. Proto je také lež psaná a posunková. Když novinář napíše o protivné straně nepravdu, věda, že se věc má jinak, je to lež. Je to veliká lež, nebo on neobe-
lhává jen jednoho člověka, nýbrž všechny čtenáře svého listu. Když jiné listy to po něm opakují, ať už z dobré víry v jeho slovo anebo z nepřátelství ke straně, je vinen spolu také za jejich lži. Když někdo přišel ke křižovatce se táže, která cesta vede do města, a když tázaný mu rukou ukáže cestu nepravou, ač ví, která je pravá, je to lež, třeba při tom nepromluvil. Tam byla lež písmem, zde posunkem.

Ke lži patří přetvářka a licoměrnost. Dábel v ráji přijal podobu hada, lichotil se k Evě, mluvil k ní jako přítel, sliboval jí povýšení, moc, poznání. Dábel přidal ke lži slovem přetvářku, chovaje se jinak nežli smýšlel. Na poušti přistoupil ke Kristu rovněž se škraboškou přítele, litoval ho pro těžký půst, povzbuzoval k smělému skoku s cimbuří chrámového, nabízel mu království. To byla přetvářka. Známí projevují ti soustrast nad neštěstím, jež tě stihlo, tisknou ti lítostivě ruku, snad i pláčí, ale v srdci necítí z toho nic, ano snad se i radují, že Bůh na tebe dopustil bědu, anebo jako přátelé Jobovi vykládají ji jako trest Boží. To je přetvářka.

Licoměrnost neboli farizejství je také přetvářka, ale přetvářka zvláštní. Licoměrníkem zoveme toho, kdo se staví nábožným, ctnostným, horlitem pro dobro, ale není jím. Licoměrnost hyzdila farisee. Spasitel je nazval obílenými hroby, které zevně jsou krásné, ale uvnitř samá hniloba. Licoměrníky jsou také ti, kteří se stavějí vlastenci, ale kterým jde jen o dosažení moci, majetku, cti. K licoměrníkům patří též, kdo činí ze sebe hlasatele humanity, lidství, ale hoví sobectví nebo má jiné cíle.

K přetvářce nebo i k licoměrnictví patří také lichocení. Lichotník projevuje jinému úctu, chválí jeho učenost, bystrost, mravnost, energii, spisy, skutky nebo jinou nějakou přednost, ale uvnitř soudí zcela jinak. Avšak obvyklé projevy zdvořilosti, i když přesahují míru, nejsou licoměrnost, nebo každý ví, že náleží k tak zvanému dobrému tónu. Jsou-li přemrštěné, ale odpovídají-li společenským zvykům, jsou hloupostí nebo nemravem, ale licoměrnictvím nejsou, leda že by si při nich někdo myslel zrovna opak.

Ještě poznámku k licoměrnictví. Otec pilně dbá toho, aby se jeho dívky naučily kázni. Sám jí nemá, sám je otrokem některé nebo několika vášní. Je z toho dost nešťasten, bojuje, ale občas vašeň ho zmůže. Zná z vlastní zkušenosti bídu neukázněnosti, i horlí tím více pro kázeň u svých dítek. Je licoměrníkem? Není. Totéž lze říci o učiteli. Důstojník mluví nadšeně k vojínům o statečnosti. Činí to z upřímného srdce. Přál by si, aby sám byl nejstatečnější z nich. Ale není jím, ano v nebezpečí přemůže ho nejednou bázeň. Je licoměrníkem? Není. Je jen slabochem. Kněz je věřící, horlí pro zákon Boží, bičuje neřesti své osady, nabádá ke ctnostem. Ale sám podléhá někdy nějaké vášni, na př. opilství nebo smilství. Je z toho nešťastný, kaje se upřímně, ale občas klesne. Je licoměrníkem? Ne, je jen slabochem podobně jako otec, učitel, důstojník, o nichž byla řeč. Odsuzujeme všichni přetvářku a licoměrnost, ale buďme při tom spravedliví a lidští.

3. Zbývají ještě druhy lži. Lež lze rozdělit nejen podle toho, jak se jeví, nýbrž také podle účelu, jemuž slouží. Tak se uvádějí lež ze žertu, lež z nouze a lež ze zloby.

Lež žertovná slouží zábavě. Už jsem řekl, že zřejmě anekdota, bájka, představování žertovné figury, deklama-
ce na př. žen proti mužům nebo mužů proti ženám, ne-
jsou lži. Žertovná lež začíná, kde mluvení odporuje vnitř-
nímu smýšlení. To je možné také pro zábavu. Myslivecká
latina může být pouhou anekdotou, ale může být také
skutečnou, třeba žertovnou lží. Rovněž vypravování cesto-
vatele, dobírače jiných, nadsazovatele. Chtít mluvit ne-
pravdu, třeba se to dělo pro zábavu, je zajisté lež, nechť
ji posuzujeme sebe mírněji.

Lež z nouze slouží k tomu, aby si člověk pomohl z ně-
jaké nouze. Samson řekl Dalile několikrát nepravdivě,
v čem jeho síla záleží, aby měl od ní pokoj. Petr zapřel
Krista na dvoře veleknězově, aby se zachránil před pro-
zrazením. Velerada navedla vojíny, kteří prchli při
zmrtvýchvstání Páně, aby řekli, že když spali, přišli učed-
níci Ježíšovi a odnesli tělo. Jak čteme v Písmě, dopustili
se lži z nouze i osoby vzácné, na př. prorok Eliáš nebo
Judita a j. V obyčejném životě přichází velmi často. Děti
lžou, aby ušly pokárání nebo trestu, žena lže, aby, jak
praví, nebyl rámus v domě, obžalovaný lže, aby se vymo-
tal z obžaloby anebo aspoň zmírnil svůj trest.

Lež ze zloby je vypočítána na škodu jiných. Zove se
také lež ďábelská, jelikož tak obelhal ďábel Evu a obe-
lhává lidi stále. Kristus zve jej lhářem a otcem lži, vra-
hem od počátku. (Jan 8, 44.) Tak lhali soudcové, když ob-
žalovali Susanu, nebo žena Putifarova, když obvinila Jo-
sefa z útoku na sebe. K lživosti přistoučila u nich msta,
u ženy Putifarovy také výmluva. Lži, které se dnes pro-
nášejí proti odpůrcům na schůzích, v novinách a knihách,
jsou často lži ze zloby.

Lež ze ziskuposti se neuvádí, ale mohla by být uváděna,
nebo je zajisté velmi častá a má svůj zvláštní účel. Ovšem
lže ji počítati k lži ze zloby, ale ne vždy. Mnohý, který
lže, aby měl nějaký prospěch, nemíní tím jiného zúmyslně
poškoditi. Pravda arci je, že ze ziskupné lži pravidelně ply-
ně nějaká škoda pro jiné, na př. když obchodník přechválí
zboží, někdo vychvalováním svých předností urve místo
jinému a p.

Že ze lži pochází pravidelně nějaký klam, už jsem řekl, rovněž, že lhář má na něm vinu.

Tolik dnes o lži. Vyložil jsem, co jest, její způsoby a druhy.

Milujme pravdu, mluvmе pravdu. Hus zanechal pěkný výrok o pravdě, ale sám se často a těžce proti němu provinoval. Nám buď vzorem Kristus. Vaše řeč budiž ano ano, ne ne (Mat. 5, 37), pravil v programovém svém kázání na hoře blahoslavenství. Mínil arci pravdomluvné ano a ne. Tak také jednal. Pravdomluvný člověk je ušlechtilý člověk. Pravda je od Boha. Kdo ji miluje a mluví, toho k Bohu dovede.

II. Soud dějin o lži.

K nejprvnějším duchům dnešního Německa náleží spisovatel a profesor dr. Förster. V jedné své knize (Erziehung u. Selbstunt.) se táže, proč nynější výchova, ač má každý rok nové metody, vykazuje tak ubohé výsledky? A odpovídá: Protože se všechny pravdy kolísají, a tak vychovatelství nemá ani pevného základu, ani jistého cíle. Je jako na kolotoči.

Zvláště se zastavuje Förster u moderní prolhanosti, jež proniká všechny vrstvy společenské, a táže se, odkud tento zjev? Odpovídá: Protože dnes není žádné pevné pravdy, a tak výchova k pravdomluvnosti je nemožná. Má pravdu. Všecko podryla daremná filosofie a věda: Boha, Krista, církve, jisté poznání, základní zásady, vše. Jak má tedy vládnouti láska k pravdě? Světu přichází podlomení pravdy vhod. Boháčům je lež milá, nebo pomáhá jim uspokojiti svědomí. Slabší, kteří cítí tlak moci, již společnost má, pomáhají si lží proti ní. Mělké humanitě, kteron moderní svět káže, zdá se dokonce požadavek pravdomluvnosti přílišnou tvrdostí. Spisovatelé, básníci,

umělci, ano i vědátoři podléhají pokušení lháti, nebo lež přináší jim odbyt, uznání, populárnost, totiž když na újmu pravdy hoví časovým směrům. V obchodě, na burse, ve sněmovnách, ve válce lže se z obchodní chytrosti, politické prchnanosti, z domnělého vlastenectví. Dr. Förster provádí tyto myšlenky šířeji.

Tážeme se: Jak došlo k takovým koncům, že lež ovládla všecku veřejnost? Že není nejen hříchem, nýbrž dokonce chytrostí, důmyslem, předností? Odpověď jsem již uvedl. Není žádné věčné, nezměnitelné, naprosté pravdy: je-li pravda všecko, co kdo chce, a nic, když to nechce, pak ovšem i pravdomluvnost pozbyla pevné půdy. Proč bych měl býti vázán, mluvití vždy pravdu, zvláště když mi pravda neprospívá, ano škodí, není-li vůbec žádné pravdy?

Vidíme skutečně, že se požadavek pravdomluvnosti oslaboval a mizel v míře, v které nevěra a pochybovačství mohutněly. Podívejme se trochu po světě, jak lidé, již udávali v něm tón, soudili o pravdomluvnosti a lži.

* *

Že máme mluvití vždycky pravdu, je pravda nejen od Boha kladně zjevená, nýbrž také pravda přirozená, t. j. pravda, kterou poznáváme pouhým rozumem. Proto ji poznávali také pohané.

Zastavme se u dvou vynikajících myslitelů řeckých, uznaných od celého vzdělaného světa za knížata ducha. Miním Platona a jeho žáka Aristotela. Oba zavrhuji lež jako něco ošklivého, nepříjemného, zahanbujícího. V podrobnostech je Plato mírnější, Aristoteles přísnější. Aristoteles nebyl tak geniální jako Plato, ale vyspělejší a zralejší.

Vizme Platona. Plato dovoluje lež, když je řízena proti nepřítelům, když jí lze přítele odvrátiti od záhubného záměru, když jí užívají představení k blahu podřízených. Dovoluje tedy lež pod určitými podmínkami, ale při tom ji zavrhuje jako věc, kterou bohové nenávidí, jelikož Bůh v slově i skutku je bytost pravdivá.

Aristoteles, druhý veliký učitel řecký a jeden z největších duchů vůbec, zavrhoval lež jako věc, která svou bytostí je špatná. S ním jsou za jedno Pythagoras, Pindar a jiní vynikající myslitelé řečtí. Všichni uvádějí tyto tři důvody: Porušení pravdivosti ničí anebo kazí styk a společný život mezi lidmi. Člověk pravdymilovný stává se podobný božstvu a dostává něco z jeho důstojnosti. Pravdivostí zachovává člověk svou lidskou důstojnost a lži jí pozbývá.

V dobách, kdy v Řecku takové zásady vládly, vynikal celý národ bohabojností, spravedlností, charakterností, pořádkem, obětavostí, láskou k vlasti a jinými společenskými ctnostmi, které z něho činily první národ doby. Později se věci valně změnily. Sv. Pavel praví o Kretanech, že jsou vždycky lháři. Kretané byli Řekové. Píše o nich, že jsou zlá zvěř a břicha lenivá (Tit. 1, 12). Tenkrát bylo již známo přísloví: *graeca fides, nulla fides*, řecká věrnost — žádná věrnost. Pořádky v národě byly ubohé, mravnost v smutném úpadku. Mravní úpadek a lživost souvisí patrně, nebo v umění a filosofii měli Řekové stále prvenství v národech.

Nastala doba křesťanská. Křesťané zavrhovali každou lež. Čtli v Starém zákoně, že Bůh jest pravdomluvný a nenávidí každou lež. Mojžíš, proroci, knihy mravní horlí stále proti lži (3 Mojž. 17, 11; Přisl. 6, 16 n.; Is. 32, 7 a j.) V Novém zákoně svítil jim Kristus, Maria, apoštolé skvoucím příkladem. Tam čtli, jak Ananiáš prodal pozemek a přinesl peníze apoštolům, jako by to byla celá částka, ale část si z nich lstivě podržel, jak Petr ho obvinil, že selhal proti Duchu sv., jak Ananiáš na ta slova padl a skonal, jak týž trest stihl jeho ženu Safiru, když, patrně podle úmluvy s mužem, podobně selhala (Skut. 5, 1 n). Peníze nemusili přinést, mohli dáti z nich jen částku, ale lháti neměli. U některých církev. spisovatelů první doby nalézáme tu a tam nejasné výrazy, jakoby lež v některých okolnostech byla dovolena. Možná že tito spisovatelé byli pod vlivem tehdejší řeckolatinské filosofie, která, jsouc pokleslá, o lži učila velmi mírně. Ale spíše se zdá, že je to nedorozumění. Tenkrát bylo pro lež, lest a jiné

podobné pojmy jedno slovo. Jelikož se řečení spisovatelé vyslovují vždy s rozhodností proti každé lži, třeba v takových neurčitých výrazech mysliti na lež, která je, na př. ve válce, dovolena. Proto obhájci lži křivdí asi těmto spisovatelům, když se jich dovolávají.

Od doby sv. Augustina, jenž zemřel r. 430, není mezi křesťanskými spisovateli žádný, jenž by připouštěl lež jako věc v určitých okolnostech dovolenou. Názvosloví bylo již dosti vyvinuté a určité, takže nejasnost pominula. Zůstala pouze neurčitost v tom, že nedovedli dokonale odůvodniti, proč každá lež jest nedovolená, na př. proč není dovoleno lháti, když možno lží zachrániti život nevinného. Věc není také snadná. Ale všichni každou lež zavrhovali. Jistě k tomu přispěla doba mučednictví, kdy křesťané raději obětovali statky a životy, nežli by se lží zachránili. To trvalo až do doby reformace. I tenkrát křesťané v praktickém životě nejednou lhali, jako se dopouštěli i jiných hříchů, ale zásada, že lež jest hřích, stála pevně a nikdo na ní neviklal. Sám Hus, ač s pravdou byl často na štíru, horlil pro pravdomluvnost. Komenský, jehož spisy dýší velikou zbožností, utíkal se v nouzi ke křivým proroctvím Drabíka a Poniatovské.

R. 1540 radil Luther hessenskému hraběti, jemuž byl dovolil, aby si vzal druhou ženu, takže měl dvě, aby to popřel. Dvojženství jeho totiž nezůstalo utajeno a působilo mu veliké nepříjemnosti doma i ve veřejnosti. Luther mu řekl, že lež z nouze, z užitku, k pomoci není proti Bohu, i aby jí užil. Hrabě na radu Lutherovu nepřistoupil. Odpověděl mu, že lháti je věc zlá, kteréž žádný apoštol neučil, ano kterou Kristus zakázal. Divný zmatek myslí. Zalhati měl za hřích, ale míti dvě ženy nikoliv. Ačkoliv Luther schvaloval prospěchovou lež, veřejně vystoupiti pro dovolenost lži se ještě neodvážil. To učinil slavný učenec holandský Hugo Gratius. Gratius činil rozdíl mezi lží a nepravdivou řečí. Lží rozuměl nepravdivá slova, která porušují právo druhého. Nepravdivou řečí (*falsiloquium*) rozuměl nepravdivá slova, která neubližují právu druhého. Když někdo nežádá, aby mu byla řečena pravda, anebo uvede mluvícího do takových ne-

snází, že je mu nemožno říci pravdu, tu nemá posluchač již práva na pravdu a řečník může lháti. Podle Gratia je nedovolena jen lež; nepravdivá řeč je dovolena. Podle něho je dovoleno na př. obelhati děti nebo blázny, jelikož nemají pravého soudu, třeba třetí osoba, jež to slyší, upadne do bludu, nebo lháti, když z toho má posluchač prospěch a proto takovou lež rád přijme, nebo představený smí lháti pro blaho podřízených, nebo lháti, když nelze nevinného jinak zachrániti nežli lží, nebo lháti nepřátelům. —

Od té doby skoro všichni protestantští spisovatelé prohlašují lež v jistých okolnostech za dovolenou, mnozí z nich jdou ještě dále, nežli Gratius. S nimi souhlasí tak zvaní svobodomyslní katolíci. Svobodomyslní katolíci dívají se na protestantismus jako na pokrok, na svobodu ducha, na vyšší stupeň vzdělanosti; proto jsou na protestantských filosofech a učencích úplně závislí, jakoby katolické filosofie a vědy nebylo. Tito katolíci, ač lze-li je tak ještě zváti, ani netuší, že zaměňují zlato za pozlátko, pravdu boží za bludnou moudrost lidskou, pravý pokrok ducha a srdce za pokrok zevní, pravou vědu za pavědu. Katolíci, kteří stojí na půdě nauky církevní, trvají dále na zásadách sv. Augustina, že každá lež je nedovolena.

Vezměme nejprve za příklad liberálního katolíka. — Vezmu jednoho z nejslavnějších. Mním Voltaira. R. 1736 psal Thiriotovi: »Lež jest jenom tehdy neřestí, když působí něco zlého. Lež je velmi velikou ctností, když působí dobré. Buďte tedy ctnostnější, nežli kdykoliv dosud; lžete jako ďábel, ne bázlivě, nejen na čas, nýbrž srdnatě a stále... lžete, přátelé, lžete.« Voltaire překonal těmito slovy své protestantské učitele. On také podle této zásady jednal. Není hned muž, který by slovem, perem a skutky vynikal takovou prolhaností, jako filosof Ferneyský. Užíval lži k svému prospěchu hmotnému, k získání slávy, proti nepřátelům, hlavně proti katolické církvi. Však lze s potěšením vyznati, že svobodomyslní katolíci Voltaira nenásledovali, leda do jisté míry, aspoň ve spisech ne. V praxi se mu v prolhanosti vyrovnal a rovná dosud nejeden. —

Z protestantských spisovatelů uvádím rovněž muže, který patří k nejlepším. Jest to Paulsen, proslavený profesor filosofie na universitě berlinské, nedávno zemřelý. Píše v své Etice neboli mravovědě, »že některým učitelům mravovědy zdá se lež z nouze povážlivá.« Paulsen ji bez obalu připouští. V řečené knize pronáší zásadu, že k účelům vychovávacím je dovoleno užití lži. Uvádí tyto příklady: Kazatel, jenž pozbyl víry v bibli, přijde do odlehlé osady, kde nemají o biblické kritice ani tušení. Tu smí mluvit k věřícím slovy Písma, t. j. stavěti se věřícím v ně. Vidí-li, že víra v bibli je pro ně užitečnější, nežli nejvzdělanější časopis, jest jeho povinností mluvit slovy Písma. Kdyby mluvil ke čtenářům Straussa (nevěrce) a Kanta, může též kazatel svou řeč měnit, aniž změní své názory a stane se pravdě nevěrným. Do třetice může též kazatel, mluví-li jako učenec vědecky o sv. Písmě, změnit svou řeč a mluvit, aby vyhověl pravdě, bez zřetele na přesvědčení jiných. Kritik Paulsenův dodává k tomu s pravdivým výsměchem: Podle těchto zásad může též kazatel kázati v katolickém kostele nadšeně o sv. Otci a v protestantském bouřiti proti němu jako antikristu, v katolickém kostele o mši sv. jako drahé oběti a v protestantském jako o modlářství, v katolické o úctě svatých, v protestantském ji zatracovati. A dodává: To není býti hlasatelem pravdy, nýbrž hráti si na komedianta. (Cathrein, Moralf. II, 81). Tyto zásady spočívají na nemravné nauce, že účel posvěcuje prostředky.

Podobně učí skoro všichni protestantští a svobodomyšlní spisovatelé, ale různí se v jednotlivostech. Shering, jeden z nejvážnějších, rozeznává lež ze zloby, již zavrhuje jako nemravnou, a lež dobrou, již prohlašuje za mravní skutek. Taková dobrá lež je, když někdo lže ne v svůj prospěch, nýbrž v prospěch druhého, aby ho uchránil hrozícího nebezpečí. Jiní opět jinak.

Podal jsem krátký přehled toho, jak o pravdomluvnosti a lži učili pohané, křesťané a moderní učitelé od dob reformace. Katoličtí učitelé zůstávají věrni sv. Písmu a sv. Otcům. Od časů sv. Augustina katol. nauka se velice zdokonalila, ale v zásadách zůstala nezměněna.

Uvedl jsem v úvodě některé myšlenky z Förstera. Förster je protestant, ale stojí, co se týče pravdomluvnosti a lži, na stanovišti čistě katolickém. Mluvě o strašlivé vládě lži v celém nynějším životě, správně soudí, že náprava může přijít jen z návratu k zásadě katol. církve, že každá lež je nedovolená. Základní zásady nábožensko-mravní musí stát pevně. Povolíš-li v něčem proti nim, není již možno udati hranici, kde máš zastavit. To je jako při hrázi. Učiní-li voda jen malý průryv, je hráz ztracena; voda ji strhne a přijde povodeň. Anebo příklad ze společenského života. Připustíš manželskou rozluku z jednoho důvodu, a za krátko se rozmnoží, že ohrozí manželství vůbec. Připustíš sebevraždu pro jeden případ, a zrušils svaté právo boží celé.

My tedy zůstaneme při zásadách církve, jež je sloup a utvrzení pravdy. Lež budeme pokládati za hřích, vědouce, že lživé rty jsou ohavností před očima božíma. Pravdu budeme milovati a o pravdomluvnost poctivě dbáti. Snad někdy poklesneme. Nuže, lež je pravidelně jen malý hřích, aspoň mezi věřícími a zbožnými křesťany. Nicméně budeme ji zavrhovati, vyznáme ji při sv. zpovědi a pokajeme se za ni. Tak si přes nahodilé poklesky zachováme lásku k pravdě a pravdomluvnost. Budeme se podle napomenutí apoštolova cvičiti v pravdě a v lásce (Ef. 4, 15). Bůh uzná a odmění naši snáhu, ne-li zde, jistě na věčnosti. —

III. Katoličtí učitelé o lži.

Při pedagogickém kursu byl účastníkům předložen tento případ: Dělník zraní smrtelně svou ženu a prchne. Chytnou je, uvedou před umírající manželku a táží se

jí, poznává-li v něm toho, jenž ji zranil. Žena, aby ho zachránila před trestem, řekne, že nikoliv. Veliká část účastníků schválila bez rozpaků jednání ženino. Je tento soud správný? Na první pohled se tak zdá, ale kdo hlouběji myslí, nemůže jednání umírající schváliti. Uvedu některé důvody.

Lež před smrtí je věc zajisté povážlivá. Žena mohla říci, že muži odpouští a přimluví se za něj. Jeho trest byl by nepatrný.

Soud, sveden ženou, bude hledati jiného vinníka. Dost možná, že odsoudí nevinného. Teď se muž buď přizná, a pak mu lež jeho ženy neprospěla, anebo se nepřizná, a pak do smrti bude jej těžce tížiti, má-li kousek svědomí, odsouzení nevinného.

Z případu by plynulo, že na záchranu milé osoby je vše dovoleno, totiž když schválíme jednání oné ženy. Pak může syn, jehož otce zatýkají, aby jej odvedli na popraviště, strážníky zabít, a to nejen v případě, kdy otec je nevinný, nýbrž i tehdy, když byl spravedlivě odsouzen.

Hle, jak jen malá úvaha trhá neúprosně mělký citový humanismus, jenž dovoluje lež z nouze nebo na prospěch jiných. —

Katoličtí učitelé zavrhnou každou lež. Uvažujme trochu o tom, jednají-li správně.

Uvedl jsem minule, jak od dob reformace protestanté a jejich svobodomyšlní následové mezi katolíky prohlašují lež při určitých okolnostech za dovolenou. Svádí je světský humanismus. Opustili základní zásady, plynoucí z víry, i dávají se vésti různými společenskými důvody, ale tyto důvody jsou zevní, povrchní, sentimentální. Následkem je nevážnost k pravdě a k pravdivosti. Učitelé katolické církve trvají na zásadě: pravda a pravdivost nade všecko. Uvedu některé jejich důvody.

1. Vůdcem je nám věřícím katolíkům sv. Písmo a apoštolské podání, neboť obsahují pravdy a zásady od Boha zjevené. Písmo mluví tak rozhodně a všeobecně proti lži,

že patrně nepřipouští žádné výjimky, a to i nedokonalý Starý zákon. Tam čtu na př.: Rtové lživí jsou ohavností Hospodinu (Př. 12, 22). Spravedlivý má lživé řeči v ošklivosti (Př. 13, 5). Je několik příkladů, kde osoby na př. Rebeka, Michol, Eliáš, Judita užili lži, ale tu šlo buď o lež, jež je dovolena, anebo Písmo nepraví, že ji schvaluje. Nový zákon hlásá pravdomluvnost naprostou. Spasitel dí, že z každého marného slova bude člověku klásti účet, čím více tedy ze slova lživého. (Mat. 12, 96.) Apoštolské podání, hlavně jednání sv. apoštolů, svědčí pro naprostou pravdomluvnost. Jak snadno mohli si mučedníci často pomoci lží, ale oni toho nečinili. Z toho všeho usuzují církevní spisovatelé, že prameny víry zavrhnou každou lež. K tomu třeba přidati, že věříme v Boha všemohoucího a pravdomluvného, moudrého a spravedlivého. Od jeho prozřetelnosti očekáváme právem, že i zdánlivý okamžitý neprospěch, plynoucí z pravdomluvnosti, obrátí na konec k dobrému. Naopak zase soudíme, že lež, i když má zdánlivě okamžitý prospěch, na konec přece škodí, jelikož se Bohu líbiti nemůže. My neposuzujeme věci pozemské jen měřítkem časné prospěšnosti. Takové posuzování pokládáme za povrchní a klamné. My se na vše díváme okem Božím. Proto říkáme, že žádná lež nemůže býti skutečně prospěšná.

2. K tomuto důvodu z Písma přidám jiné důvody, čerpané z rozumu a ze zkušenosti.

Kterýsi svobodomyšlný politik řekl, že řeč máme k tomu, abychom zakrývali své pravé myšlenky. Pronesli-li svá slova jako výsměch a kritiku těch kruhů, jimž pravda a lež jsou stejně oprávněny, jsou **dobrá**, nebo jsou **sžíravým** a duchaplným odsouzením nevážnosti k pravdě. Mínil-li je do **opravdy**, jsou **špatná**. Řeč je nám dána od Boha, abychom si navzájem oznamovali své myšlenky a udržovali mezi sebou duchovní styk. Přirozený zákon žádá, aby se to dělo pravdivě. Kdo proti tomu jedná, porušuje přirozený řád a pořádek, na němž podle **vůle Boží** styk ve společnosti spočívá. Tím poškozujeme též společnost samu, nebo ničí důvěru, bez níž řádný styk ve společnosti není možný.

Lež bývá přirovnávána padělání peněz. Padělatel peněz poškozují nejen toho, u koho padělanou bankovku udá, nýbrž ničí důvěru v pravost bankovek vůbec. Víte, jak po převratě přijímali jste bankovky u samého berního úřadu s obavou, že přijdete ke škodě. Jako peníze jsou směnným prostředkem v koupi a prodeji tovarů, tak řeč je směnným prostředkem myšlenek.

Namítá se od zastanců lži, že se připouští jen v určitých případech, hlavně v nouzi nebo k blahu druhého. Na to odpovídá sv. Augustin: Jak mám věřit tomu, jenž myslí, že někdy je dovoleno lhát? Zdaž není u něho takový případ právě teď, kdy žádá ode mne víry? A dodává: Kde je hranice, až kam se smí? Kdo ji určí? Každý jinak, i nebude hranice žádné. Přísloví praví, že tomu se nevěří, kdo jednou lhal. Vzpomeňte na příklad s paděláním peněz. Jestliže je někdy dovoleno je padělati, třeba za nejurčitějších podmínek, zdali jsi jist, že nedostaneš bankovku padělanou? A nelze-li podmínky rozšiřovati? Ó, lze. Jak snadno si rozšiřujeme nějaké povolení do té míry, jak si toho srdce přeje. Vynikající obchodník, velmi obeznaný a zkušený nejen v obchodnictví, nýbrž i v otázkách mravních, praví, že smutné poměry v obchodním světě nelze jinak vyhoviti, nežli návratem k naprosté pravdomluvnosti, t. j. solidnosti, nebo jen tak lze dojít k vzájemné důvěře a bezpečnosti. Förster to obrací na pravdomluvnost a lež. Sám uvádí tento příklad. Matka onemocní. Je mezi životem a smrtí, ale všichni kolem ní, i lékař, praví: To nic není, bude zase dobře, jen žádnou úzkost. Tak mluví z domnělé lásky, z onoho prolhaného humanismu, který se staví dobrým, ale je naopak krutý. Matka zemře, snad bez zaopatření, které by jí bylo přineslo útěchu, možná i zdraví. Onemocní těžce jiný člen rodiny. Zase mu říkají: To nic není, bude zase dobře, jen žádnou úzkost. Co si pomyslí nemocný? Řekne si: Je se mnou zle, obelhávají mne jako matku, a bude v dvojnásobném nepokoji. Vynikající lékař, dr. Cabrt, píše, že odstranil lež od lože nemocných a že tím získal nejen sám neomezenou důvěru, nýbrž prokazoval i nemocným nejlepší služby.

Druhý důvod tedy je: Řeč je nám dána, abychom si oznamovali své myšlenky. To se musí díti pravdivě bez výjimky. Každá lež porušuje přirozený zákon a kazí vzájemný styk mezi lidmi.

3. Třetí důvod, čerpaný rovněž z rozumu, jest: Člověk je bytost jedna a jednotná. Je činný uvnitř, spřádaje si sítě myšlenek a buduje si z nich své vnitřní já. Je činný také na venek, mluví, píše, pracuje různé věci. Mezi člověkem vnitřním a zevním má býti jednota, soulad, nebo je jednou a jednotnou bytostí. Lež porušuje tento soulad a jednotu. Lež rozsekává jaksi člověka na dvě části, z nichž každá má jiné vzezření. Lze ho přirovnati oněm zrcadlům, která ukazují nějakou směšnou věc, na př. opici. Řeknou ti: Podívej se do zrcadla. Ty se tam podíváš, a vidíš místo sebe opici. Smějí se žertu a ty s nimi. Když mluvíš, ukazuješ také zrcadlo svého nitra. Mluvíš-li pravdivě, ukazuje, jaký jsi, lžeš-li, ukazuje tě jinak, nežli jsi, a to v podobě nehezké. Lidé arci nevidí tvého nitra, nýbrž věří, že jsi, jak mluvíš. Ale Bůh je vidí. Bůh vidí, jaký jsi uvnitř a jaký zevně. Řekne: Hle, jedna bytost, ale dvojitá tvář, jiná uvnitř, jiná zevně. Tak jsem tě nestvořil. Tys učinil ze sebe bytost nepravdivou, bezcharakterní, ty ses rozdvojil na dvě.

Kde slovo neodpovídá vnitřnímu smýšlení, tam jednotnost osobnosti upadá. Jest v odporu s charakterností, nebo pravidelně lžeme z lidské bázně. Říci pravdu značí statečnost, říci lež zbabělost. Proto mluvití pravdu zesiluje, zoceluje naši osobnost, povolovati lži ji oslabuje a tím ovšem také osobní energii životní. Dějiny ukazují, že úpadkové doby, v nichž lež vládla, nevykazují silných osobností ani velkých činů. Řečený Förster praví: Moderní zastanci lži berou své důvody ze společenských poměrů. Posuzují člověka jen po zevní stránce. To jest povrchní. Člověk jest především to, co jest uvnitř, svou osobností, svým charakterem. Lež je chytrácká hra, která silné a zdravé osobnosti odporuje. Ovšem jest snadné a pohodlné, pomoci sobě nebo jinému lží. K tomu netřeba ani mužnosti, ani energie, ani přemáhání sebe, k tomu stačí trochu lehkomyšlnosti, nedívati se dál, nežli kam

postačí nos. Ale právě tyto okolnosti ukazují, že ten, kdo chce vyspěti v povahu silnou, věrnou, spolehlivou, poctivou, musí vždy a všude poslušen býti zákona pravdy. Proto vidíme, že se vyspělé povahy štítí lži. Starosta města, muž z kovu a poctivec, řekl: Dovedl bych ve hněvu člověka skoliti, ale dostati lež přes rty je mi naprosto nemožné. Proto při lži se červenám anebo se cítíme zahánbeni, a to víc, nežli při jiné chybě, třeba větší. Lež je charakteristický rys politikářství, snažilství, prospěchářství, dává svědectví o slabosti a krátkozrakosti. — Pravdomluvnost je zárukou vyspělosti, pevnosti, čestnosti. Pohanského filosofa Pythagora se tázali, kdy jest člověk Bohu nejpodobnější. Slavný myslitel odpověděl: Když mluví pravdu. Jiný slavný pohan, Confucius, napsal: Jen ten, kdo je dokonale upřímný, zabezpečuje své bytosti plný rozvoj.

Tento třetí důvod bezděky obrací naši pozornost na vnitřního člověka. Toho poznáváme při zpytování svědomí. Zpytuj se denně, jaký je tvůj poměr k pravdě, zdali je v tobě dokonalý soulad mezi tvým nitrem a vnějškem.

c) Ještě jeden důvod uvedu, jenž žádá dokonalé pravdomluvnosti vždy a všude. Tento důvod jest, že lež ubližuje bližnímu. Zcela mylný jest názor, že lze lží jinému prospěti. To se zdá, ale není tomu tak. Ubližujeme bližnímu nejen tehdy, když lží ze zloby jej přivádíme do škody, nýbrž i tehdy, když mu chceme pomoci. Vždyť také ubližujeme sobě. Je to krátkozrakost, když myslíme, že jsme si lží pomohli. Lží jsme se zešpatnili, a to je větší škoda, nežli je škoda zevní.

Když někdo lže, uvádí druhého do omylu. Ale rozum lidský, nejvznešenější vloha duše, je stvořen pro pravdu; každý blud je pro něj zlem. Kdo pomáhá jinému lží, je jako člověk, který dává nemocnému opojný nápoj, aby necítil bolesti. Na chvíli mu pomůže, ale tato pomoc je také krok k smrti. K tomu přistupuje často také zevní škoda. Při obyčejných našich lžích běží pravidelně o věci malicherné, i je škoda, jež z nich vzniká, nepatrná. Také hříchem jsou takové lži zcela nepatrným. Ale přece

jsou vždy nějakou nespravedlností. Mimo to lhaní snadno roste. Kdo si navykne lháti, neví, kde přestat. Pak mohou vzniknouti i veliké škody. Jeden holub mnoho škody na poli neudělá, ale když jich přilétne celé hejno, tu běda rolníku. Ze školy známa jest nám povídka o Jeníkovi, jenž z nezbednosti volával: Vlk jde! Vlk jde! Pomozte! Lidé přiběhli s motykami a vidlemi, a Jeník se jim vysmál. Opakoval svou darebnost několikráte. Jednou však přišel vlk skutečně. Jeník volal, křičel, ale lidé si řekli: nevěřte klukovi prolhanému. I nešli na pomoc. A vlk Jeníka roztrhal. Kolikráte se stane, že malá lež má veliké následky. —

To jsou důvody katolických spisovatelů, jimiž dokazují nesprávnost lži, a to každé. Vyvracejí také podobně důvody těch, kteří učí, že lež v určitých případech jest dovolena. Od toho upouštím. Kdo uváží bedlivě důvody, jež jsem uvedl, snadno nalezne odpověď na ně sám, nebo všechny jsou vzaty z mělkého humanismu, z krátkozraké chytristiky, zvláště pak odtud, že obhájci lži zapomínají na Boha a jeho prozřetelnost. Kdo z lidského života vypouští Boha, jenž všechno řídí, nikdy dokonale otázkám životním neporozumí. —

* *

*

My se tedy hlásíme k zastancům naprosté a bezvýjimečné pravdomluvnosti. Avšak nemějme dost na pouhé theorii, nýbrž jednejme také podle ní. My tak pravidelně činíme. Mnohým malá lež je jako malé cukrlátko, jichž je deset za krejcar. Ovšem není malá lež než malou nedokonalostí, ale chceš-li si osvojiti ctnost pravdomluvnosti, musíš se bedlivě střežiti i malých lží. Ctnost jest dokonalost, která je právě prosta i malých chyb.

Ruskin, spisovatel dnes všeobecně ceněný, mluví o 7 majácích architektury. K nim počítá také maják pravdivosti. Líčí, jak i umění klesá, jakmile se do něho vplíží lež, n. př. špatná hmota. Tvořivý pramen umění vysychá, jakmile je místo pravdy ovládne pouhé zdání, flanc. Tak jest i v duši. Duše je podivuhodné dílo boží. Jejím majákem je pravdivost. Jakmile do ní vnikne lež, poru-

šuje její architekturu, odcizuje ji lidem a sobě. Pravdivost je pramen poctivosti, matka mnohých ctností, svazkem lidí mezi sebou.

Odložte lež, mluvte pravdu jedenkaždý s bližním svým, neboť jsme vespolek údové, píše sv. Pavel (Ef. 4, 25). Ano, jsme údové. Buďme si upřímní jako údové jednoho těla. Bůh pravdomluvný a věrný ocení naši snahu a odmění ji. —

IV. Ošklivost lži.

Babička měla svá vnoučata ráda a zabývala se jimi celý den. Někdy ji svou živostí unavila, někdy zlobila ji svéhlavostí, pláčem, neposlušností. Tu si babička pomáhala tím, že je strašila. V domě umřel starý čeledín, který též míval děti rád, s nimi si hrál, hračky jim opatroval. Babička říkala, aby vnoučata upokojila: On na vás přijde a vezme si vás na hřbitov. On se tam sám bojí, zvláště v noci, kdy zemřelí vstávají z hrobu a chodí po hřbitově. Tu děti ztichly a tiskly se bázlivě k sobě.

Jednoho dne omdlela babička a už jí neprobudili. Duše její přišla před soud. Nebála se, nebo byla spravedlivě a zbožně živa. Musíš do očistce, babičko, řekl jí soudce. Do očistce, zarmoutila se babička. Myslíla, že hned přijde do nebe. Velmi se těšila na Boha, P. Marii, anděla strážce a svaté. Co jsem spáchala něco zlého? Já o tom nevím. Ty jsi, babičko, někdy lhala, řekl vlídně soudce. Já lhala? Ano, ano, babičko. Lidí jsi sice nikdy nepo-
delhala, ale děti jsi strašila čeledínem. Babička se zalekla. Pak vyznala: To je pravda. Myslíla jsem, že to není nic zlého. Nejsou to veliké hříchy, babičko, těšil ji soudce, ale do očistce musíš. Dám ti lehký očištec. Budeš v něm jen potud, pokud někdo z vnoučat nevzkročí na hřbitov. V tu chvíli, kdy tam některé vstoupí, vyjdeš z očistce, a přijdeš do nebe. Tak půjdu do očistce, odpověděla babička radostně. Myslíla si v duchu: To tam dlouho nebudu, nebo vnoučata mne měla ráda a já je

vedla k zbožnosti. Přijdou se zítra nebo pozítří pomodlit na můj hrob, a já budu vysvobozena.

Babička šla chutě do očiště. Než běda, uplyne týden, měsíc, rok, ano několik let, a babička je stále v očiště a souží se touhou po nebi. Ale nenaříká na vnoučata, nýbrž vyznává: sama jsem vinna. Vzbuzovala jsem v nich před hřbitovem strach, a ona se tam bojí teď vkročit. Babička poznala, že tak zvané nevinné lži nejsou v pořádku. —

Mluví o lži. Vyložil jsem co jest, jaký býval a je soud o ní, jak soudí katoličtí učitelé. Dnes chci pronést několik myšlének, které mají ukázati ošklivost její. Bože pravdomluvný, požehnej nám, abychom se naplnili ošklivostí před každou lží.

1. Rozdělili jsme lži na lži žertovné, lži z nouze a lži ze zloby. Rozumí se samo sebou, že ošklivost a hříšnost těchto lží není rovná.

Žertovná lež, je-li pouhou anekdotou, není vůbec lží. Mluvě o žertovné lži, myslím jiné žerty jako mysliveckou latinu, napalování jiných a pod. Ani žerty nemusí býti lži, ale přísloví praví, že šprymař cti nenabývá. — Pravda je vážná věc a žertování s pravdou ji zlehčuje, třeba se to dělo jen žertem, zvláště děje-li se to od osoby, které sluší vážnost, ani tu nemluvíme obyčejně o lži, nýbrž o nepřístušném chování. Sv. Tomáš Akv. šel jednou s řeholním bratrem na procházku. Frater rád žertoval a své druhy žertem napaloval. Pravit: Pohleď, otče, tam letí okřídlený býk. Světec se ohlížel, kde. Bratr se smál a pravit: Nikdy bych nebyl uvěřil, že takový učenec, jako ty, otče, může býti tou měrou lehkověrný. Sv. Tomáš mu odpověděl vážně: A já bych nikdy nebyl uvěřil, že duchovní osoba může tak lehce lháti; spíše bych byl věřil, že okřídlený býk létá, nežli že ty takhle žertuješ. Zde nešlo zajisté o lež, jako spíše o nepřístušnost zábavy. Ale i žertovná lež může býti skutečnou lží. I žertovná lež může míti smutné následky a také nejednou již

měla. Nicméně lze říci, že žertovná lež je hřích nepatrný. Protestantští a závislí na nich svobodomyslní učitelé katoličtí připouštějí žertovnou lež bez obalu, nevidouce v ní nic zlého.

Lež z nouze má, jak jsem uvedl dříve, mezi protestanty a svobodomyslnými katolíky opravdivé zastánce. Církevní učitelé katoličtí odsuzují lež z nouze jako nedovolenou. Důvod pouhého užitku jim nestačí, aby prohlásili nepravdu za pravdu, zdánlivý užitek za užitek skutečný. Oni pojmají věc přihlížejíce k vševědoucímu Bohu a jeho prozřetelnosti. Také jim takové posuzování lži z nouze zapáchá zásadou: účel posvěcuje prostředky, kteroužto zásadu zavrhnou. Oni praví se sv. Augustinem: Kdyby lež, jež přináší užitek anebo pomáhá z nouze, byla dovolena, mohl bys prohlásiti také krádež za dovolenou, nebo i ona přináší užitek a zbavuje nouze. Řekneš: Krádež někomu škodí, lež nikoliv. Odpovídám: Lež také škodí, a to na státcích vyšších, nežli je věc hmotná, nebo uvedením v blud je škoda rozumu. Nicméně lži z nouze lze prohlásiti za malé hříchy, zvláště obyčejné výmluvy a zamluvy, spočívající na nepravdě, leč by se staly těžkými hříchy z okolností.

Že lež ze zloby je hřích, přiznává každý. Dopustili se jí na př. soudcové, kteří obžalovali Susannu. Již ji vedli z města, aby byla ukamenována. Ale Bůh vzbudil proroka Daniele, jenž soudce usvědčil ze lži. Zdali jim jejich lež prospěla? A kdyby byla bývala Susanna umřela, jejich vina byla by ještě větší, nebo by měli na svědomí smrt nevinné oběti. Obchodní lež, politickou lež, vojenskou lež, jež má jiné obchodníky, protivnou stranu, nepřítelů poškoditi, prohlašují mnozí za dovolenou lež. Záleží na tom, jak při ní srdce smýšlí a jak se věc provádí. Když Německé vojsko, opouštějíc Francii, zúmyslně zpustošilo zemi, zničilo doly, továrny, dráhy, silnice, i kostely, aby Francouzové byli zadrženi, bylo to zajisté víc nežli vojenská lež. Podobně dlužno odsouditi spojování určitých obchodníků na zničení soupeře, nebo hanlivé podezřívání, lhaní a tupení politických odpůrců. Lež ze zloby je jistě vždy věc hanebná, často hříchem těžkým,

nejednou také spojená s povinností náhrady. Jelikož ji pravidelně nelze odčinit a na náhradu takový lhář ani nemyslí, bude zodpovídání lhářů ze zloby často hrozné. Poznají, že jest hrozné upadnouti do rukou Boha spravedlivého, nebo lepší je — dí Písmo — zloděj, nežli ustavičnost muže lživého, oba však obdrží věčné zahynutí. (Sir. 20, 27).

2. Však nechme podobného určování lži. Dokonalým soudcem je jen Bůh, jenž vidí do srdce a odměňuje všechny okolnosti. Mluvme všeobecně o ošklivosti lži.

a) U všech národů, dokud byli náboženskomravně zachovalí, byla lež v opovržení. Staří Římané vpalovali usvědčenému lháři znamení na čelo, majíce jej za nehodna, aby byl pokládán za svobodného a čestného muže. Totéž činili Indové. Kdo třikrát lhal, tomu uložili na rok mlčení a žádného úřadu mu nedali. U Řeků lhář býval vyloučen ze všech úřadů. U Franků musil za trest nésti veřejně na tržišti prašivého psa. Podobně i jiní národové chápali, že lež je porušení pořádku, podkopává důvěru, zneuctívá. Demosthenes, slavný řečník a vlastenec athenský, praví, že lhář je jako padělatel peněz. Perský král Artaxerxes nařídil, aby jazyk lháře byl třemi hřeby proražen. Císař Klaudius dal mrtvolu lháře vykopati a předhoditi psům. Císař chtěl dáti Thracii, již otci vzal, jeho synovi, ale nedal mu ji, když jej zastihl při lži. Pravil: Nesluší, aby město Řím, učitelka pravdy, přijala lháře za syna. Co by tito pohanští národové řekli, kdyby poznali naši dobu? Řekli by to, co pravil prorok, když viděl úpadek svého lidu. Zvolal: Všichni činí lež (Jer. 8, 10). A muž bratru svému se posmívá a nemluví pravdu, nebo naučili jazyk svůj mluvit lež (Jer. 9, 5). To je veliký nepořádek a proto proti Bohu.

b) Pořádek v přírodě. Bůh je Bůh pořádku. On ustanovil, aby každá věc byla pravdivá, t. j. aby byla to, co má býti. Když stvořil jabloň, dal jí takový tvar, aby jí byla. Dal jí kmen, větve, listí, květy, ovoce. Jabloň vždy je taková a každý může ji bez klamu poznati. Tak stvořil lilii, růži, kopretiny a všechny květy. Tak ryby, ptáky a zvířata. Každý tvor je takový, jaký má býti. Příroda ne-

lže ani neklame, nýbrž jeví vždy pravdivě svou bytost. Tak mluví k nám Bůh skrze přírodu a každá její bytost: Buď pravdivý i ty, neboť jiný zevně a jiný uvnitř, neoklamávej jiné. Činíš-li tak, jsi ty, arcidílo boží a pán přírody, jedinou lži v ní, hanobíš ji, jako skvrna hanobí bílý šat. To věděli svatí a proto raději umřeli, nežli by se dopustili lži. Sv. Antimus, biskup nikomedijský, byl hledán od žoldnéřů císaře Maximiliána. Nalezli ho ale nepoznali. Biskup je vlídně přijal a pohostil. Když se ho potom tázali, kde naleznou Antima, odpověděl jim: Já jsem, odveďte mne, jak vám poručeno. Žoldnéři se podivili takové statečné upřímnosti a řekli: Ne, zůstaň, my se vymluvíme, že jsme tě nenalezli. Ale Antimus nepřijal jejich nabídku, nýbrž odpověděl: Nečiňte toho, nebo lež jest hřích; ani já nechci hájiti života svého lži.

c) Pořádek v člověku. Pohanský mudrc Seneka pravil: Člověk je jako živé hodiny. Stroj jejich je srdce jeho, ručička jejich jeho jazyk. Co řekneš o hodinách, které jinak bijí a jinak ukazují? Že jsou špatné. Kdosi k tomu poznamenává: Myšlenky lidské rodí se v hlavě a přání lidská v srdci, tlumočnickem jejich je jazyk, jenž s hlavou a srdcem je ve spojení. Proč dal Bůh člověku řeč, kterou ostatním tvorům odepřel? Aby věrně jazykem tlumočil, co se v hlavě a v srdci zrodilo. Nečiní-li tak, je jako špatné hodiny, jež jinak bijí a jinak ukazují. Jiný k témuž obrazu přidává: Lhář je jako tlumočník, jenž má přeložiti listinu z cizí řeči do naší mateřské, ale který ji tlumočí křivě; je jako důvěrník, jenž má neznalému písma napsati dopis, ale který píše něco jiného, nežli mu žadatel říká do pera. Je tedy lež nejen převracování a porušování pořádku, jež Bůh v celé přírodě ustanovil a chce míti, lež je také převracování a porušování vlastního nitra. Proto je nejen proti Bohu, nýbrž také proti člověku samému. Či může takový rozpor člověka se sebou samým býti beze škody, nebo snad dokonce užitečný? Není to možné.

A tato škoda stihá také společnost, v níž lež se rozmůže. Také společnost je jednotka, sice ne fysická, nýbrž mravní, ale přece jednotka. Právě proto, že společnost

je jednotka mravní, musí lež jako věc mravní býti pro ni dvojnásobně škodlivá. Sv. Pavel nazývá církev tělem a jednotlivé křesťany jeho údý. Zdali by zůstalo tělo beze škody, v němž by oko obelhávalo nohy, ruka hlavu nebo srdce? Kdyby oko řeklo noze před propastí: to není propast, jen tam vkroč, a ruka řekla hlavě: to není oheň, jen se tam nachyl? Podobně musí vzíti škodu společnost, kde člověk člověka obelhává. Dějiny to potvrzují. Prohnaná společnost, nepolepšila-li se, vzala vždy zkažení. Proto napomíná sv. Pavel: Odložte lež, mluvte pravdu jedenkaždý s bližním svým, neboť jsme vespolek údové (Ef. 4, 25).

d) Zvlášť jeví se lež jako věc ohavná, posvítíme-li na ni světlem zjevení. Kdo mluví pravdu, připodobňuje se Bohu, kdo lže, připodobňuje se ďáblu.

Kdo byl prvním lhářem? Ďábel v ráji. Proto se zove lhářem od počátku. Lež je jeho stálá průvodkyně. Lží odvádí lidi od Boha, lží maluje člověku hřích jako věc dovolenou, krásnou, sladkou, lží šíří špatné zásady ve světě. A kdo jsou jeho hlavní pomocníci? Lháři. Proto pravil Kristus fariseům, jichž život byl ličoměrný, že mají ďábla otcem. Jaké bědy uvalil ďábel svou lží na pokolení lidské a jaké šíří ustavičně!

Zato Bůh je Bůh pravdy. Kristus o sobě dí: Proto jsem na svět přišel, abych svědectví vydal pravdě (Jan 18, 37). Opět: Já jsem cesta, pravda a život (Jan 14, 6).

Proto křesťané měli lež v ošklivosti. Řídili se slovem božského mistra: Vaše řeč budiž ano, ano, ne, ne (Mat. 5, 37). Mluvil tehdy proti přílišnému přísahání, ale ze slov jde i to, že řeč křesťanů má býti pravdivá, jakoby byla pronesena pod přísahou. Křesťané tak smýšleli. Tisícové a tisícové stáli z nich před soudci, mohli se lží zachrániti, ale oni raději vytrpěli muka a smrt.

Bohu, Kristu, sv. mučedníkům se připodobňuje, kdo mluví pravdu, a to i tehdy, když by měl z toho zdánlivou škodu. Škoda z pravdomluvnosti nemůže býti leč zdánlivá, za to ručí nám spravedlnost a prozřetelnost boží.

Na konec ještě podotýkám, že lež je zvlášť proti sv. Duchu, píše sv. Pavel, kterým jste byli pomazáni ke dni

vykoupení (Ef. 4, 30). Před tím pravil: Nedávejte místa ďáblu. Staví tu jako v protivu ducha pravdy a ducha lži. My jsme posvěceni sv. Duchem, a proto sluší nám pravda a pravdomluvnost.

Aristoteles, veliký mudrc pohanský, mluvě o pravdomluvnosti, již velebí jako vzácnou ctnost, dodává: Lháti je věc otroků. Nemíní tím, že otroci smějí lháti, nýbrž že se lhář snižuje za otroka. Ohyzda zlá jest na člověku lež, dí Písmo (Sir. 20, 20). Jest jí, jelikož odporuje sv. Duchu. Vznešení Eypťané nosívali na prsou drahý kámen s nápisem: veritas, pravda. Dávali tím na jevo, že nenáležejí k davu, jenž lže, nýbrž k vybraným lidem, kteří pokládají za šlechtictví, mluvíti vždy pravdu. To byli pohané. Nám sv. Duch vtiskl do duše svůj obraz a protože sv. Duch je duch pravdy, máme si býti vědomi, že nosíme v srdci znak šlechtictví božího a že nám sluší krásná ctnost pravdomluvnosti. Proto se dáme raději sami oklamati, nežli bychom oklamali jiné. Sv. biskup Anselm každému věřil. Byl proto často oklamán. Napomínali jej, aby nebyl tak důvěřivý. Odpověděl: Jak? Nemám věřiti křesťanům? Což nejsou přáteli sv. Ducha?

* *

*

Uvedl jsem některé důvody, z nichž patrně, že lež je ošklivá; mají nás pobádati, abychom mluvili vždy pravdu. Někdy je k tomu třeba statečnosti. Buďme stateční, vždyť jsme dítky církve mučednické. Vězme, že pravdomluvnost nikdy neškodí. Když bylo blahosl. kard. Bullarvinovi 80 let, pravil: Nepamatuji se, že bych byl kdy zalhal. Poustevník Arnulf pravil k bratřím, kteří stáli kolem jeho smrtelného lůžka: Velikého jsem nevykonal nic, nicméně jsem naplněn útěchou pro jednu věc, totiž že jsem nikdy neselhal. Podotýkám: To není malá věc, to je veliká ctnost. Chceme se snažiti, aby lež nepřešla přes naše rty. Nejde o malý poklesek, jímž obyčejné lži jsou, jde o velikou ctnost pravdomluvnosti. Je veliká právě také proto, že se tak snadno proti ní hřeší a že lži pravedelně mnoho neznamenají. Budeme bedliví této cti, aby

o nás platilo, co psal sv. Jan: Větší radosti nemám nad to, abych slyšel, že moje děti žijí v pravdě. Buďme pravdomluvní, a sv. Duch bude mít radost z pravdomluvnosti naší.

V. Dvojsmyslovost a zámlka.

Mluvil jsem o lži a hájil její naprosté nepřipustnosti. Tlumočil jsem tím stanovisko církve, ač není v té věci žádného věroučného rozhodnutí, přece možno mluvit o stanovisku církve, nebo od času sv. Augustina učí bohoslovci a filosofové křesťanští, že každá lež je hříšná.

Tak se mi zdá, jakoby se vám v srdci ozývala stále pochybnost. Myslíte si: Já ze zkušenosti vím, že obyčejné lži zamezují mnoho zlého. Co by bylo křiku, kdybych někdy něco nezapřela! Co zbytečných a mrzutých výkladů, kdybych všecko řekla! Takové zkušenosti jsou příčinou, že protestanté a jejich svobodomyšlní následovníci hájí připustnost lži z nouze nebo z užitku. Ukázal jsem, jak toto stanovisko je bludné. Není pomoci ani vyhnutí: lež není nikdy dovolena.

Nicméně jest přece cesta, na které lze se vyhnouti lži a neříci pravdu. Často můžeš mlčet. Mlčetí není lhátí. Dá-li se někdo oklamati tvým mlčením, je to jeho vina. Tys mlče nic neřekl. Někdy arci máme povinnost mluvit. Pak třeba říci pravdu. Jiná cesta, na které lze uklouznouti lži, jest tak zvaná dvojsmyslová řeč a zámlka. Pravím uklouznouti, nebo dvojsmyslová řeč a zámlka jest cesta kluzká, již nelze zhora doporučovati. Je to výmluva z nouze, a třeba při ní mítí pozor, aby se nezměnila v lež nebo v protivnou neupřímnost.

Promluvím o dvojsmyslové řeči a o zámlce. Sv. Duchu, učiteli pravdy, veď nás, abychom nepobloudili.

1. Zámlkou v širším smyslu je tak zvaná amfibologie, dvojsmyslovost, t. j. řeč, jež připouští dvojí smysl.

Sv. Athanasius byl veliký bojovník proti arianskému bludu. Ariani nenáviděli ho, jak jen kacír nenáviděti dovede, a usilovali o jeho bezžítí. Čtyřikráte bylo mu z města, kde byl biskupem, prchnouti. Jednou utíkal zase před nepřáteli, a to na lodi po řece Nilu. Stihatelé ho dohonili, ale nepoznali. Tázali se ho, neviděl-li Athanasia. Athanasius odpověděl: Není daleko. Sv. Tomáš, biskup kanterburský, prchal před ukrutným Jindřichem II., králem anglickým. Vojínové probíhali kraj na všech stranách, hledajíce ho. Biskup šel pěšky, přestrojen za mnicha. Útěk byl svrchovaně vysilující, nebo uprchlíci neměli chvilky bezpečného pokoje. Když biskup nemohl dále, sehnali koně. Kůň byl bez sedla. Dali naň plášť a Tomáše posadili na něj. Tu přiblížili se vojíni. Jsi ty arcibiskup kanterburský? tázali se ho. Tomáš odpověděl: Podobá se tento kůň koni biskupově? Vojíni podívali se na koně a jeho úpravu, ušklíbli se a odešli.

Sv. Justin, mučedník, žil v době pronásledování. Byl jako křesťan znám, nebo měl v Římě křesťanskou školu a napsal dvě obrany křesťanů. Druhá, kterou věnoval Marc Aurelovi, přinesla mu smrt. Soudce se ho tázal, kde se křesťané scházejí. To byla zlá otázka. Odpověděti na ni znamenalo vydati na smrt sta křesťanů. Justin mohl mlčeti, nebo soudil zajisté, že smrti neujde, ať činí cokoliv. Přece však odpověděl, aby se nezdálo, že soudci vzdoruje. Řekl, kde sám přebývá. Zajisté se křesťané scházeli také u něho, nebo měl, jak jsem řekl, školu. Tím jich neprozradil, nebo věděl, že teď, kdy je v žaláři, nebudou ho hledati doma. Soudce chápal arci též, že tam křesťanů teď nenalezne, i naléhal dále. Justin odpověděl: Což se domníváš, že se křesťané shromažďují vždy na jednom a témž místě? Bůh není uzavřen v jednom okršku, nýbrž je přítomen na každém místě; proto se mu můžeme klaněti všude. Křesťané se skutečně scházeli na mnohých místech, nejvíc arci v katakombách, ale i ty byly rozsáhlé a rozmanité, a křesťané je měnili.

Uved tyto tři příklady táži se vás: Obviníte Athanasia, Tomáše a Justina ze lži? Zajisté nikoli. Užili sice slov dvojsmyslových, ale pravdivých. Athanasius nebyl daleko, nebo byl pár úderů vesel od vojínů. Že si vojíni jeho slova vyložili jinak, jest jejich omyl. Mimo to odpovéděl tázaný otázkou. Vojíni mohli si říci: V nouzi vezme i arcibiskup koně, jakého dostane. Když tak neučinili, patrně z ledabylosti, jest to jejich omyl. Justin odpovéděl vyhýbavě, ale správně. Není tedy pochyby, že taková dvojsmyslová řeč je dovolena. Taková řeč vyjadřuje skutečně to, co mluvící má v mysli, i je pravdivá.

Mohl bys namítnouti, že se tu užívá slov na zatajení něčeho. Na to odpovídám: Mluvící chce něco zatajiti, ale činí to tak, že se nevyjadřuje zcela jasně a určitě. To není zneužívati slov k zatajení mysli. To je jako hádanka. Posluchač má ji rozřešiti. Mluvící si arci přeje, aby posluchač ji nerozřešil správně. Někdy se to podaří, někdy ne, podle toho, jak posluchači jsou obezřetní a důvtipní. Mluvící dává tu pouze příležitost k omylu, jako při hádance, což je dovoleno. Ovšem je tu veliká obtíž. Záleží v tom, že každému taková záchrana nepřipadne.

Mohl bys namítnouti, že dvojsmyslovou řečí trpí upřímnost. Odpovídám: Námitka by měla váhu, kdyby někdo takovou řeč stále vedl a doporučoval. Ale tomu není tak. Dvojsmyslné řeči užíváme zřídka, totiž ve zvláštních případech nouze.

2. Druhý způsob, jímž lze se vyhnouti lži, jest zámlka, restrikce. Protestanté a svobodomyslní katolíci si zakládají na tom, že zámlku zavrhnou; vytýkají nám, že prohlašujeme zámlku v jistých případech za dovolenou, jednáme ne-li nepoctivě, tedy aspoň neupřímně. Aby výtka byla náležitě osolena, přidávají, že to je jezovitská morálka. Práví, že prý otevřeně zalhati je větší upřímnost nežli zámlkou se vykroutití. To je asi tak, jako kdyby někdo řekl: dáti někomu plný doušek jedu, aby se jistě otrávil, je upřímnější, nežli dáti mu ho, když už to musí býti, jen trošku, po němž mu bude nevolno, ale který mu neublíží. Nikdo z katolických spisovatelů nedoporučuje zámlku, nýbrž varuje před ní. O to jde, je-li v nouzi pří-

pustná, t. j. v nějaké mimořádné okolnosti, a to za tím účelem, abychom se uvarovali lži. Nyní vyložím, co zámlka je a jak o ní učíme.

Jest dvojí zámlka. První zove se vnitřní. Vizme příklady. Bludář Arius podal prý na sněmu nicejském, na kterém jeho blud byl souzen, správné vyznání víry, ale jiné, své bludné, ukryl ve svém šatě. Poté prohlásil, že vše věří tak, jak to napsal, při tom však mínil, jak to napsal na svém ukrytém listě. Jiný příklad: Jakýsi Lasos ukradl rybáři rybu, uschoval ji u jiného a potom přísahal, že ryby nemá a že neví nikoho jiného, kdo by ji byl ukradl. Jiný vypůjčil si peníze a nevrátil jich. Jsa volán před soud, připravil si dutou hůl, do níž peníze vložil, a vzal ji k soudu. Maje přísahati, žádal věřitele, aby mu hůl podržel, a přísahal pak, že mu peníze dal. Ještě jiný příklad. Lokrové, český kmen, ukryli pod šatem na ramenou hlavy z česneku. Potom Sikulům přísahali věrnost, řkouce, dokud budeme nositi hlavu na ramenou, zůstaneme vám věrni. Při tom mínili nikoliv své hlavy, nýbrž ukryté hlavy česneku.

Co souditi jest o takové zámlce? Odpověď nemůže býti pochybná. Taková zámlka je lež a podvod, i musí býti jako nedovolená odsouzena. Ještě horší jsou ony zámlky, při kterých někdo odpoví přímo, ale v srdci myslí jinak. Příklad: Zloděj ukradl přede dvěma dny drahý kámen veliké ceny. Krádež se odkryje za den. Zloděj je lapen a tázán: Včera ztratil se drahý kámen. Vzal jsi jej? Zloděj by odpověděl: Ne, mysle si, že to může říci, jelikož jej ukradl přede dvěma dny. Nebo: Zloděj uprchne do domu, kde má známé. Přijdou ho hledat. Vrátný otevře. Stráž se táže: Je tu zloděj? Tázaný strčí ruce do kapes a řekne: Tu není nikdo. Míjí při tom své kapsy.

Proč takové zámlky, jež se zovou vnitřní, jsou nepřipustné? Protože odpověď za daných okolností připouští jen jeden smysl. A tento smysl by byl vyjádřen pouze tehdy, kdyby odpovídající přidal něco z toho, co si skrytě v nitru myslí. On to nepřidává, a proto jeho odpověď je v odporu s tím, co si myslí, to jest: je lživá a podvodná. Této zámlky nikdo nehájí a nepřipouští. Kdyby byla do-

volena, bylo by přikázání nelhati zbytečné, nebo takovou zámlku lze vždy snadno najít, a všechna víra i důvěra ve styku s lidmi by pominula.

Jest jiná zámlka, která je velmi podobná dvojsmyslové řeči, o které jsem se prve zmínil. Můžeme ji jmenovat na rozdíl od zámlky vnitřní zámlkou zevní. Ta je někdy dovolena, nebo není lži. Vezměme příklad. Nejobyčejnější případ je kněze, jenž je vyslýchán z něčeho, co ví jen zpovědí, na př. zpovídal-li se mu obviněný z krádeže z tohoto hříchu. Kněz musí odpověď odepřít. Může to učinit i tak, že řekne: nic nevím, může to i odpřisáhnouti. Proč? Protože každý ví, že kněz musí zachovávat zpovědní tajemství.

Vezměme příklad z obyčejného života. Sedíš ve veřejné zahradě s přáteli, řekněme při sklenici piva. Přijde slečna z Armády spásy, nabízí ti různé tiskopisy a žádá za příspěvek, prý na sirotky. Ty jsi katolík a zavrhuješ každé kacířství, mimo to máš i jiné vážné pochybnosti o těchto agitacích a sirotcích. Svědomí ti praví, že by ses provinil, kdybys Armádu spásy podporoval. Protože jsi zdvořilý muž, nechceš slečnu drsně odbýt, ač by její dotěrnost toho zasluhovala, i řekneš: Odpusťte, slečno, nemám peněz. Slečna i všichni kolem vědí, že peníze máš, ale že nechceš na Armádu přispět, že tedy tvůj výrok má smysl: Odpusťte, slečno, nemám peněz na takové věci. Kdyby slečna dotírala, řekl bys jí to po druhé otevřeně, ale ona ví, že je to zdvořilé odbytí, a nenaléhá. Taková zevní zámlka může být dovolena. Zde není odpor mezi řečí a vnitřním smýšlením, nebo každý slovům rozumí tak, jak si je pronášející myslí. Tato zámlka se liší od dvojsmyslové řeči tím, že při dvojsmyslové řeči pronáší se výrok, jenž má dvojí smysl, a tázající má si pravý nalézti, kdežto zde pravý smysl je jasný, ale je pronesen tak, že se ho musí tázající dovtípit.

Této zámlky smí se užíti, když nejsme povinni říci pravdu a když máme vážný důvod k ní. Při svědeckví před soudem, při smlouvách, při povinném poučení o některé věci a podobných případech ani této zevní zámlky užití nelze. Kdyby byla dovolena, vzniklo by mnoho běd.

Vždy, i když nejde o povinné vyznání pravdy, musí k ní býti dostatečně vážná příčina. Taková příčina je na př. zpovědní tajemství.

To jest pověstná zámka, pro niž katolickým učitelům, zvláště jesuitům, jest trpěti tolik hany. Při tom se věc vyličuje často tak, jakoby to byla nauka jezuitská a jakoby byla propastí špatnosti. Ne, tak se učí v mravovědách všeobecně. Nejzajímavější při tom je, že tuto zámku, jak jsem již podotkl, posuzují a odsuzují ti, kteří připouštějí bez obalu lež z nouze, lež na prospěch jiného, lež k zamezení zla a p. Zevní zámka je arci věc choulostivá, ale není daleko tak nebezpečná, jako nauka těch, již dovolují řečené lži. Jak snadno lze lež omluviti nějakým prospěchem! A taková lež je snadná. Kam vede svobodomyšlná nauka o lži, každý dnes nejen vidí, nýbrž i bolestně zakouší. To u zámky zevní není. Zámka je omezena na řídké případy. Připouští se, jelikož není lží a pomáhá člověku v těžkých okolnostech.

Však nemyslete, že katoličtí učitelé jsou nadšení obhájci zámky. Naopak, před ní v praktickém životě varují. Ale jde o to, aby pravdivá nauka byla proti nauce bludné obhájena. Jak vidíte, nejsou katoličtí učitelové lidé mnohých tváří, kteří zařizují svou nauku podle větru, který právě vane, nebo tak, aby se zdáli lepšími. Katoličtí učitelé hájí každé pravdy, a to i tehdy, když za ni trpí. Dělati se hezkým je snadné, ale státí vždy při poznané pravdě je charakterní.

* * *

Tolik o dvojsmyslové řeči a zámce. Uvedl jsem co jsou, kdy jsou lží a kdy nikoliv.

Milujte pravdu, volá prorok (Zach. 8, 19). To jest také naše heslo. Pravdu chceme milovati, mluvit, hájiti, i kdybychom měli za to trpěti, vědouce, že Bůh, jenž je věčná pravda, nedá, aby nám pravdomluvnost ublížila.

Jindřich VIII., král anglický, byl s počátku ohnivý obránce katolické víry, ale potom se od papeže odvrátil

a katolíky křivavě pronásledoval. Víte, že příčinou obrátu byla smilnost krále. Tehdy napsal irský kněz Jan Travers spis, v němž ukazoval, že papež je od Krista ustanovený nástupce sv. Petra. Na smělého vyznavače pravdy uspořádán byl divoký hon. Lapli ho a přivedli před soud. Travers nezapíral, nýbrž pozvedl tři prsty pravé ruky a řekl: Těmito prsty jsem knihu psal. Byl odsouzen k smrti upálením. Uhořel celý, ale ony tři prsty zůstaly neporušeny. Tak Bůh oslavil statečného vyznavače pravdy na zemi. Jak jej asi oslavil na nebi? Takovými vyznavači pravdy chceme býti i my. Opásejte bedra svá pravdou, volá sv. Pavel k Efesanům (Ef. 6, 14). Naše doba vyniká ohavnou prolhaností. Zachovejme se čisti od tohoto bláta. Donuťme svět, aby dal nám svědectví, že jsme pravdomluvní, jako kdysi křesťané přinutili pohany k podobnému svědectví. A jestliže někdo z nás proto trpěti bude, nechť se raduje, nebo má přichystanou odplatu u Boha. Pravdu boží máme, tak ať nás vede a dovede k pravdě věčné.

VI. Výchova k pravdomluvnosti.

Mluvil jsem o pravdomluvnosti a lži. Uvedl jsem nejprve, co je lež a které jsou její druhy. Potom jsem dal krátký přehled toho, jak učitelové pohanští a křesťanští soudili o lži. Viděli jsme, že i pohané v dobách neporušenosti zavrhovali každou lež, jak katoličtí učitelové prohlašují každou skutečnou lež za nedovolenou a jak protestanté a svobodomyšlní katolíci zavrhuji většinou jen lež ze zloby. Potom jsem odůvodnil stanovisko katol. učitelů, týkající se pravdomluvnosti a lži. V další promluvě poukázal jsem na ošklivost lži vůbec a některých lží zvlášť. Pak jsem vyložil, co je řeč dvojsmyslová, co zámlka, co o nich soudíme. Dnes přidám na konec několik slov o výchově k pravdomluvnosti.

Není zajisté nikoho, kdo by nevyznával, že pravdomluvnost je krásná ctnost. I ten, jenž si lži pomáhá k

jmění, vlivu, popularitě, to vyzná. Snad řekne, že pravdomluvný člověk je hlupák, ale nemůže mu odeprít v srdci úcty, nýbrž musí vyznati: Je to poctivec. Však k pravdomluvnosti třeba se vychovati. Krátkozrakost, prospěchářství, zbabělost svádějí stále ke lži. Bez vážné a úsilovné výchovy k pravdomluvnosti podlehli bychom těmto vlivům, které v našich přirozených pudech mají mocnou oporu.

Řeknu tedy něco o výchově k pravdomluvnosti. Duchu sv., duchu pravdy, posvěť naše rozjímání.

* *
*

1. Výchova začíná u dítek a mění se pak v sebevýchovu. Začneme u dítek a postupujme k dospělým. Byl jsem návštěvou u universitního profesora. Představil mi své dva synky, pěkné a statečné hochy. Všiml jsem si, že jejich tvář má zvláštní jakousi jasnost a otevřenost. Zmínil jsem se o tom. Otec jejich mi řekl, že si dává zvláštní práci, aby vypěstoval v dětech dokonalou pravdomluvnost, a že se mu to daří. Odtud, pravil, jasná otevřenost v jejich tvářích. Jak si počínáte? tázal jsem se profesora. Odpověděl: Hledím, aby měly děti ke mně důvěru, nebo to je nezbytná podmínka. Pak pozoruji, k jaké lži se kloní, a působím podle toho na ně, a to na rozum a na vůli; na rozum, jelikož bez jasného poznání nemá vůle vůdce, na vůli, aby byla dosti silná. Možno říci, že tato slova obsahují celý výchovný řád.

Důvěra je při výchově k pravdomluvnosti nezbytná podmínka. Dítě musí býti »získáno« pro pravdomluvnost, nebo rákoskou ji do něho vtlouci nelze. Když dítě, jež se nějak provinilo, vidí, že se otec chvěje hněvem, že ve vzteku chytá vše, co mu do ruky padne, třeba sekeru, aby ztrestal vinníka, pravím, když tehle dítě vidí, nikdy se dobrovolně nepřizná. K pravdomluvnosti nenavádíme buzením úzkosti, nýbrž tím, že si získáváme důvěru.

Chlapec chtěl kapesní nožík. Otec se rozpakoval, ale na konec přání synkovo splnil. Chlapec dostal pěkný ka-

pesní nožík a měl z něho velikou radost. Aby zkusil, jak řeže, řezal do všeho, do nábytku, do pohovky, do květin. Měl při tom náramnou rozkoš. Nastal křik: Kdo tohle udělal? Škoda byla značná. Hříšník poznal, že vyvedl věc velmi zlou, ale jsa naváděn k pravdomluvnosti a věda, že v té věci může otci a matce důvěřovati, přiznal se upřímně a odezdal nožík sám od sebe otci. Otec byl velmi pobouřen, ale byl dost moudrý, aby dovedl oceniti upřímnost dítky. Pochválil synka za jeho pravdomluvnost a řekl: Způsobil jsi velikou škodu. Tvá pravdomluvnost mne těší, ale úplně ti odpustiti nemohu, nebo by sis neuvědomil, co učinil a nic by tě neodstrašilo od další nezbednosti. Odpoledne si přijď pro trest. Chlapec to uznal a dobrovolně si z navržených trestů zvolil horší. Hlavní zisk byl, že nepozbyl důvěry a tím pravdomluvnosti.

2. Výchova k pravdomluvnosti musí se potom řídit podle druhu lži.

a) O lži, jež pochází z neurované obraznosti dětské, jsem se zmínil již dříve. Léčíme ji tím, že dítkám ukazujeme nebezpečí takového nepěkného myšlení a je navádíme, aby si každé věci zevrubně všímaly a potom věrně ji podaly. Jsou lidé, kteří v každém konání vidí hned velblouda, lidé fantastičtí, lidé nerozumně podezřívaví, lidé povrchní. To mají z toho, že jejich fantasie nebyla léčena, ač jejich řeči o její nezřízenosti jasně svědčily. Příklady k léčení bereme z nejbližšího okolí a snažíme se podnítiti pozorovací schopnost dítek. Při vycházce dáme si od nich popisovati, co vidí, a dbáme, aby popis byl co možná věrný; doma na venkově dáme si vypravovati, jak na př. kvočna zachází s kuřaty a p., ve městě popsati některý dům nebo ulici; v přírodě vedeme dítky, aby si všímaly, jak pupenec praská, list vylézá, květ se tvoří, od jiných se liší.

Výborné služby konají tu obrázkové knihy. Ovšem musíme cvičiti děti, aby obrázek podrobně a správně popsaly, a to i tehdy, když jej zakrejeme. Förster vypravuje příklad, jak otec se synem chodili kolem krámu a přeshedše jej si říkali, co kdo viděl. Pak se vrátili, aby se přesvědčili, viděl-li každý správně. Pravidelně viděl sy-

nek víc věcí a podrobněji, nežli otec. Z toho chlapce se jistě nestal marný snílek, nýbrž naučil se dívat se na všecko bystře a věcně.

Krátce, vedeme dítky s neurovnanou obrazností, jež se jeví v nepravdivých řečech, aby místo do své fantasie více hleděly na skutečnost kolem, bedlivě si jí všímaly a věrně popisovaly. Snadno lze v nich tento zájem vzbudit. Tato výchova k pravdě má i ten dobrý vliv, že dává očím bystrost, vůli svědomitost, probouzí schopnosti, připravuje pro život.

b) Děti lžou někdy z dobrého úmyslu, nejednou i tehdy, když mají z toho značnou škodu. Tak lžou, aby způsobily rodičům radost, aby zachránily kamaráda nebo kamarádku před trestem. Mnozí říkají takové lži heroická lež, jelikož lhář sám z ní nic nemá, nýbrž jen chce pomoci jiným, a to i s vlastní škodou. Takové dítky, a k nim patří nejednou i dospělí, myslí, že jednají dobře, ano šlechetně. Tu dlužno je poučiti a sebe přesvědčiti, že to není jednání správné, že účel je sice šlechetný, ale prostředek špatný, že dobrý účel neposvěcuje zlého prostředku, že nikdy nesmíme konat něco zlého, aby z toho vzešlo něco dobrého, že je vůbec nemožno, aby ze zlého pošlo něco vpravdě dobrého, že tedy lži neposloužíme ani tomu, za koho lžeme, že účelem života není, pomoci si stůj co stůj z nepříjemného postavení, nýbrž ctíti Boha, jenž zná pravdu a miluje ji, že není pravé přátelství, pomáhati si lží, že kdo poruší přikázání boží ve prospěch přítele, zradí též přítele, když se mu naskytne jiný prospěch, že jen ten zůstane věren lidem, kdo je věren Bohu a p. Dítka pochopí tyto důvody zcela dobře, jeho duševní obzor se rozšíří, vůle zušlechťí, ano v pravdomluvnosti se utvrdí. Takové poučení neškodí ani dospělým.

c) Jest lež, která záleží v nadsazování. Souvisí se lží z nezřízené obraznosti, ale mívá též jiné důvody, na př. vychloubavost, touhu vzbudit zájem, podiv a j. Zde je třeba kázně, sice tato lež učiní z člověka mluvku, vychloubáče, povrchního snažilka po úspěchu, překrucovače skutečnosti, klamače sebe i jiných. Nezdáti se víc nežli jsme,

uznati poctivě pravdu všude, nepřikrývati nikde lež z lidských ohledů, mluvití řeč třeba prostou, ale pravdivou, toť zralost, charakternost, poctivost, jež povznáší jednotlivce i společnost na vyšší stupeň dokonalosti.

K tomu třeba vychovávatí dítky i sebe. Z čítanky je znám pěkný příklad o chlapci, který jde s otcem pravil, že viděl psa, velikého jako krávu. Možná, že to byla jen bujná dětská obraznost, možná, že to bylo řečené nadšazování. Víte, jak otec přivedl synka k tomu, aby svou chybu poznal? Řekl mu: Jsou divné věci na světě. Přijdeme za chvíli na most. Tam je kámen. Kdo toho dne neřek, čistou pravdu, upadne přes kámen a zlomí si nohu. Synek se zarazil. Začal přemýšlet, nezařahal-li toho dne. Vzpomněl si i na psa. Bystrým napětím pozornosti snadno poznal, že přeháněl. Čím více se blížili k mostu, tím byl pes menší, až byl jako pes obyčejný. Chlapce stálo dobrovolné přiznání snad také přemáhání, ale to právě bylo dobré; otec pak nemusil ho ani ponížiti ani kárati, což rovněž bylo pro vývoj povahy synovy věc velmi dobrá.

Lhaní z vychloubavosti je dnes velmi rozšířeno. Viděti to nejlépe z reklamy. Moderní reklama, a to i ta, již si pomáhají nejen cirkusy, biografy, obchodníci, nýbrž i básníci, noviny, politické strany, jest sociální lež první třídy. Jen přísná kázeň mohla by tento vřed odstraniti.

d) O pathologické lži jsem se též zmínil. Poznáváme ji snadno, nebo ten, kdo je touto chorobou stížen, se nebojí, že bude usvědčen ze lži, také si z toho nic nedělá. Obyčejně není si při lži plně vědom, co činí, podléhá jakési rozkoši, již vypravování mu působí. Však pathologického lháře dlužno dobře lišiti od lháře ze zvyku, z nestydatosti, z převrácenosti. Není vše pathologické, co moderní doba za pathologické prohlašuje. Víme, že jisté kruhy by nejraději odstranily rozdíl mezi dobrým a zlým, mravným a nemravným. Aby se nezdála naše doba, jaká vpravdě je, prohlašuje často zločince za zjevy pathologické. Lékař řekne, že zločinec není normální, a společnost je zachráněna. Pathologickou lež dlužno váž-

ně léčiti, jak u dítek tak u dospělých. Možná se poraditi s odborným lékařem, ale léčení musí býti duševní, nebo jde o chorobu duševní. Důvody náboženské bývají tu nej- silnější; důvody sociální pravidelně nestačí. Nejlépe z této lži vyléčí pořádná škoda.

e) Lež sobecká vzniká z bázně, z prospěchářství a z podobných důvodů. Lež ze zloby, ze msty, žárlivosti, též z prospěchářství, ze zkaženého srdce vůbec. U obou vítězí sklon k věcem časným a odklon od Boha, přeceňování darů pozemských a nedoceňování darů duchovních, mělké pojmání života a nedbání jeho posledního cíle. Tyto lži nelze jinak vyléčiti, nežli návratem k zásadám víry a životu podle ní.

3. Ještě uvedu několik všeobecných prostředků, jimiž vychováváme jiné i sebe, děti i dospělé k pravdomluvnosti.

Nejlepším vychovávacím prostředkem k pravdomluvnosti je myšlenka na Boha vševědoucího, všudypřítomného a všemohoucího. On přikazuje v osmém přikázání mluvit pravdu a nelhati. Mějme úctu před nejsv. jeho vůlí. Jeho svatost nám ručí, že nemůžeme míti z pravdomluvnosti škodu ani ze lži prospěch. Domnělá škoda nebo prospěch jsou chvilkové úspěchy, jimiž se dáváme klamati. Förster nazývá morálku, která lži odvrací nějaké zlo nebo získává prospěch, morálkou zlodějskou. Tu třeba míti na mysli poslední cíl, a k tomu lež nemůže vésti, kdežto pravdomluvnost k němu vede jistě, a to tím záslužněji, čím mluvit pravdu jest těžší.

Jiným mocným prostředkem k pravdomluvnosti jest úcta k sobě. Úspěch, koupený lží, je drazě zaplacen mravní důstojností. Tu platí také slovo Páně: Co prospěje člověku, kdyby celý svět získal, ale na duši škodu utrpěl? Nabídl Sokratovi útěk a peníze, ale on odmítl a vypil pohár jedu, k němuž byl odsouzen. Pozbyl o několik měsíců nebo let dříve života, ale zachoval úctu k sobě a odešel, jak dí Plato v Kritonu, před bohy jako spravedlivý. Jaroslav z Boskovic, jenž králi Matyáši mnoho dobrých služeb prokázal, byl ve Vídni jat, mučen a odsouzen k smrti.

Matyáš mu vzkázal tajně, že dostane milost, bude-li za ni prositi. Jaroslav odpověděl: Kdo se cítí vinen, prosí o milost, já jsem zachoval králi vždy věrnost, i volím raději umřít, nežli na sebe lhát. Byl stat 1485. Toť úcta k sobě, jež zasluhuje nesmrtelné vzpomínky.

Dalším prostředkem je úcta k jiným. Jiní mají právo žádati, abychom jich neklamali. Kdo lže, projevuje k bližním nevážnost a pohrdání, což je známkou ošklivé pýchy. Takové jednání nesluší zvláště křesťanu, jenž ví, že bližní je dítko boží a úd mystického těla Páně. Je tím horší, jestliže tak jedná k jiným muž, který má hájiti práva a spravedlnosti, má hlásati a snad ústy hlásá humanitu, má svítiti občanskými ctnostmi.

Muži mají pamatovati, že pravdomluvnost je ctnost, jež ctí zvláště je, a lež nectnost, která zvláště je zneuctívá. Dětem a ženám snadno odpustíme lež. Řekneme, že slabost se utíká k výmluvám a zapírání. Muži jí snadno odpustiti nemůžeme. Řekneme: ty jsi muž, ty máš míti odvahu, říci pravdu, a sílu, nésti následky chyby. U muže pojímáme lež vždy jako slabost, bezcharakternost, zbabělost. Je-li ve vynikajícím postavení, ztrácí lži úctu. Za to muže, jenž je i v těžkých okolnostech pravdomluvný, ctíme. Nikde prý se tolik nelže jako v politice. Proto se říká, že politika je od ďábla. Čest muži, který i tu zachová důstojnost svou. Takovým mužem byl dr. Rieger. Neměl skvělých úspěchů, jako někteří jiní, ale je a zůstane v úctě všech.

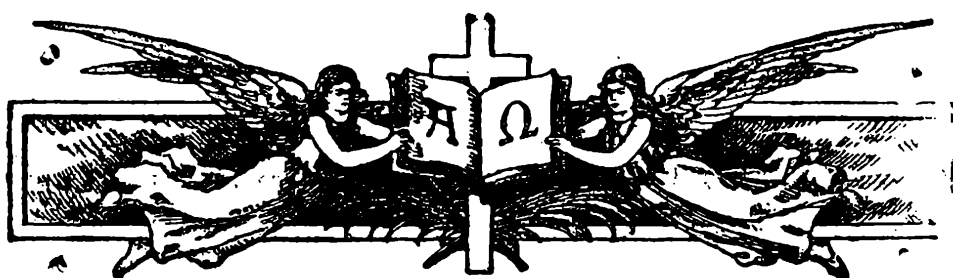
*

V řeckém bájesloví vypravuje se o Herkulovi, že podnikl a vykonal podivuhodné skutky statečnosti. Tuto statečnost lze nazvati zevní, fysickou, vojenskou. Herkules dříve byl postaven na rozcestí, aby se rozhodl, po které cestě půjde. Jedna vedla k bohatství, moci, pohodlí, rozkošem, světské cti, druhá k námahám, zkouškám, utrpení, ale dávala ctnost a úctu bohů. To lze nazvati statečnost vnitřní. Je vzácnější nežli prvá. Jest také její zá-

klad a pramen. Bez vnitřní statečnosti, t. j. bez upřímného rozhodnutí k dobru, nebyl by Herkules vykonal skutků, jimiž se proslavil.

Pravdomluvnost je statečnost zevní, ale chceš-li ji míti anebo k ní dospěti, musíš míti statečnost vnitřní, musíš se rozhodnouti pro Boha, dobro, ctnost. Učiň tak. Vyspěješ v ušlechtilou povahu. Vykonaš v životě nejeden skutek vzácný. Svět o něm nebude snad vědět, ale Bůh ano. On ti také za něj připraví odměnu.

O svědomí.

I. Co jest svědomí a jak se jeví.

Když se díváme na květiny, stromy a mnohé jiné bytosti, zdá se nám, jakoby v nich nebylo života. My víme však, že je v nich ustavičná činnost. Dívajíce se na tuto činnost drobnohledem, žasneme, jak je živá a mnohotvárná. To, co vidíme, připadá nám jako div.

U člověka vidíme, jak je činný. Vidíme a slyšíme, jak chodí, píše, jí, mluví, pracuje. Mnohem větší a mnohostrannější je činnost, která je smyslu ukryta. Mozek, srdce, krev, cévy, svaly jsou ustavičně v činnosti, a činnost ta je podivuhodná.

Na jednu vnitřní činnost chcí poukázati a o ní promluvíti. Týká se duše, jejího rozumu a vůle, ale zasahá mocně také do říše citové. Je nám všem známa, a přece zůstává tajemstvím. Chtěli ji popřítí, ale nedala se. Chtěli z ní učiniti nepatrný zjev, jenž vznikl výchovou nebo jinou nahodilou příčinou, ale nepodařilo se jim. Je to činnost, které nelze potlačití, byť byla sebe nepříjemnější. Před hříchem volá k nám: nečiň to, po něm kárá a vyčítá. K dobrému skutku pobouzí, a když jsi jej vykonal, chválí tě a příjemně hřeje. Tušíte již, jakou činnost vnitřní míním. Mám na mysli svědomí a jeho hlas. Je-li divem činnost, kterou pozorujeme drobnohledem v ústrojných látkách, je-li divem

člověk svou činností rozumu, vůle, mozku, srdce a ostatních orgánů, jest svědomí div divoucí.

Vyložím dnes, co svědomí jest a jak se jeví. Věčný tvůrce, jenž jsi tento hlas vložil do našeho nitra, osvět nás svou milostí, ať mu dobře rozumíme.

*

Jest svědomí. Všecky pokusy ukázat, že je to přelud, se ztroskotaly. Zkušenost poučuje každého příliš jasně, že je v nás hlas, jemuž říkáme svědomí, aby mohlo býti popíráno. K tomu přistupuje, že tuto zkušenost mají všichni lidé. Přece nelze říci, že by všichni lidé byli obětí nějakého přeludu. Písmo sv. tuto pravdu potvrzuje. Sv. Pavel se táže, proč pohané zachovávají Zákon, ač jim nebyl dán? Míni desatero, prohlášené Hospodínem s hory Sinai. Odpovídá, že mají dílo Zákona, t. j. jeho přikázání, vštípeno ve svém srdci. Dí, že jejich svědomí o tom vydá svědectví, t. j., že jejich svědomí jim řekne, zachovávají-li desatero čili nic. To se stane tak, dí apoštol dále, že se jejich myšlenky budou vespolek obviňovati nebo zastávati; obviňovati, když přikázání přestoupili, zastávati, když je plnili (Řím 2, 14n). Pohané měli různé náboženské báje, v nichž pravda o svědomí je velmi názorně představena, zvláště o svědomí zlém, na př. furie, jež hadími dýtkami mrskají hříšníka, orla, jenž přilétá a užírá přikovanému provinilci játra a j. Jako příklad z naší bezbožné a zkažené doby uvádím prozrazení vraždy po třech letech. Dělníku Lehnertovi rozbil balvan ruku. Dali raněného do nemocnice. V horečce se obviňoval z vraždy, již spáchal před dvěma a půl rokem a sváděl své zranění jako trest za svůj zločin. Byl vzat do vyšetřování a přiznal se ke všemu. To se stalo v listopadu 1922. Událost svědčí, že v duši vraha nebylo klidu, že se v ní ozýval hlas svědomí, že tento hlas se ozýval často a živě, nebo ze sna a v horečce mluví člověk to, co jím mocně hýbe. Ozýval se ovšem proti vůli raněného.

2. Že je svědomí, netřeba tedy dokazovati. Přecházím k otázce, co jest svědomí. Zovou je: hlas boží v srdci lid-

ském, jiskra světla božího v duši, odlesk svatosti boží, padající do našeho nitra, zákon boží, vtištěný od tvůrce do lidské bytosti. To jsou pěkné obrazy, krásná poetická úsloví; my si chceme říci prostě a bez obrazu, co svědomí je.

Jak ukazuje jméno, je svědomí nějaké vědění, nějaké uvědomění. Zajímavé jest, že všichni pokročilejší národové mají pro svědomí jméno, které značí nějaké vědění a uvědomění. Z toho jde, že se svědomí týká rozumu, nebo naší poznávací vlohou je rozum. Kdyby se nás někdo ptal, kde je svědomí, musili bychom mu odpověděti: svědomí je v duši, a to v poznávací její vložce, v rozumu.

Jest rozmanité vědění. Jest na př. vědění zeměpisné. Ty ses učil, že je země kulatá a že jsou dvě točny, severní a jižní. Patří-li tohle vědění k svědomí? Každý odpoví, že ne. Každý ví, že svědomí praví: to smíš, to nesmíš, že chválí nebo kárá. Jde při svědomí patrně o pravdy, které se týkají mravního života, o pravdy, které nás učí, co je dobré a co zlé. Svědomí netýká se tedy vědomostí zeměpisných, dějepisných, přírodopisných a podobných, nýbrž toho, co zákon boží přikazuje a zakazuje. —

Než i toto vědění třeba ještě blíže určití. Každý člověk má nějaké vědění o tom, co je dobré a co zlé. Tohoto vědění nabývá sám sebou, prostě tím, že se jeho rozumnost rozvíjí. Kdo chodí do školy, zvláště do náboženství, přiučuje se mnohým mravním pravdám a zásadám. Profesor filosofie, mravovědy a jiných podobných nauk má o věcech mravních znamenité vědomosti. Je tato vědomost svědomí? Ne. Takové vědomosti může mít také člověk nesvědomitý. V naší sněmovně byl dán od některých poslanců a poslankyň návrh, aby zabíjení plodů bylo do jisté míry zákonem dovoleno. Ti lidé, kteří tento návrh učinili, byli vzdělanci a měli zajisté nějaké vědomosti také o věcech mravních. A přece každý řekne, že jsou to lidé bez svědomí. Svědomí nezáleží tedy v pouhé znalosti mravních zásad.

Co je tedy svědomí? Svědomí je hlas, jenž praví člověku: v tomto případě můžeš jednat, t. j. vykonati určitý skutek, protože skutek ten je podle všeobecných zásad

mravních přípustný, anebo: v tomto případě nesmíš skutek vykonati, protože všeobecným zásadám mravním odporuje. Sv. Tomáš Akv. praví: Svědomí je praktický soud o mravní ceně našich skutků.

3. Objasněme si ještě trochu tento výměr. Řekneš: lež je nedovolena. Je tohle hlas svědomí? Ne, to jest všeobecná mravní zásada, přikázání boží. Dítě rozbilo sklenici. Matka se ptá: tys ji rozbilo? Dítě zapře a řekne ne. Potom mu hlas v duši řekne: Ty ses dopustilo lži, a to je hřích. Je tohle hlas svědomí? Ano, nebo tu dítě učinilo ve světle přikázání božího nelhati soud nad určitým skutkem. Svědomí netýká se tedy obecných zásad, nýbrž jednotlivých skutků. Svědomí podobá se soudci. Soudce nerozsuzuje, je-li krádež proti zákonu, nýbrž zdali určitý skutek, jehož se obžalovaný dopustil, je krádež a jakého proto zasluhuje trestu. Herodes zabil dívky betlemské. Svědomí mu řeklo: dopustil ses zlého činu. Tento soud vznikl v něm takto: Bůh dal přikázání: nezabiješ, já jsem v tomto případě jednal proti přikázání božímu. Jidáš zradil svého mistra. Svědomí mu řeklo: dopustil ses hanebného činu. Tento soud vznikl v něm takto: Vydati nevinného nepřátelům na smrt, je ošklivá zrada, já jsem to v tomto případě učinil. První věty: nezabiješ, zrada je ohavná — jsou všeobecné mravní zásady. To není svědomí. Zabíjení dívky betlemské a zrada Jidášova jsou určité skutky. Svědomí posuzuje a v našem případě odsoudilo tyto skutky ve světle oněch všeobecných zásad. Obecné zásady nemusíme si pravidelně ani připomínati, nebo jsou nám známy. Také si jich obyčejně nepřipomínáme.

Opakuji: svědomí je praktický soud o určitých skutcích, jež chceme vykonati nebo jež jsme vykonali, kterýžto soud nám praví, že jsou dobré nebo zlé.

Bludně učí ti, kteří praví, že svědomí je pud. Kdyby řekli, že opilec je pudem hnán k pití, zloděj pudem hnán ke kradení, smilník pudem hnán k nečistým skutkům, mělo by to ještě jakýs takýs smysl, ale prohlašovati hlas svědomí, jenž posuzuje mravní cenu našich skutků, za pud, je nemožno. Hlas svědomí je zřejmě skutek rozumu,

kdežto pud je slepé tělesné hnutí. Zvířata mají všechny pudy jako my, ale svědomí nemají, jelikož nemají rozum. Lvu, jenž uloupil pastýři ovečku, ano který sežral snad i pastýře, nečiní svědomí výčitek. Proč? Protože nemá rozumu. Svědomí je v rozumu, ne v pudu. Proto říkáme o člověku, jenž nemá svědomí, že je to zvíře.

Jiní praví, že svědomí je zvláštní smysl jako zrak nebo sluch, ale netělesný, kterým přímo pocítujeme, co jest dobré a co zlé. Je nám vrozen a obsahuje hotové soudy mravní. Ale tento výklad je bludný. Že duše má rozum a vůli jako zvláštní schopnosti, že máme smysly zevní jako zrak a vnitřní jako obraznost, víme a jsme si toho vědomi, ale že bychom měli zvláštní orgán jako svědomí, o tom nevíme nic. Japonci měli do nedávných dob sebevraždu v určitých okolnostech za povinnost, kdežto ostatní vzdělání národové ji zavrhnou. Teď učí také Japonci souhlasně s nimi. Jak je možno, že jim domnělý vrozený smysl pravil věc nepravdivou a špatnou? A nyní se tento jejich orgán změnil? Tu nehledíme na to, že, kdyby byl vrozený, byl by od Tvůrce. Orgán s nemravnými soudy od Boha — jaký to nerozum! A co řekneme o velikých zločincích, lidech bez svědomí? To jim jejich vrozený mravní smysl řekl, že jejich zločiny jsou dovoleny? Tu bychom dostali lidi s jiným ústrojím, nežli jsme my. To je asi tak, jako kdyby někdo řekl, že jsou lidé, kteří mají místo pěti zevních smyslů šest, a tento šestý byl by špatný. —

Opět jiní, hlavně popěrači svobodné vůle, praví, že svědomí není nežli vědomost nebo nevědomost. Dovolávají se pohanského mudrce Sokrata, který učil, že nikdo nečiní zlého skutku dobrovolně, nýbrž že se ho dopouští z nevědomosti. Neví, jak má jednati, i jedná chybně. Když se potom poučí, pozná, že chybil. Toto poznání jest prý svědomí. Kdyby byl napřed poučen, zlého skutku by se nedopustil. Že tato nauka je bludná, víme každý ze zkušenosti. Všichni víme, že můžeme jednati proti plnému vědomí a že tak často činíme. V tom právě záleží hříchi, že jednáme vědomě proti příkázání. Rozum praví opilci: nechod do hospody, opiješ se. On mu uvede i důvody:

pohled, propis statek, rodinu uvádíš do bídy, podkopáváš své zdraví. A on jde přece. Vůle, opanovaná vášní, jedná proti rozumu. Ví zcela jasně, že by neměl jít, a jde přece. Proto nazývá sv. Písmo hříšníka bláznem, totiž že jedná proti rozumu. Nerozumné jednání je jednání bláhové. Zastanci této nauky chtějí odstraniti odpovědnost za hřích. Praví: až budou samí vzdělaní lidé, nebude hříchů. Jako bychom nebyli dost vzdělaní! Však přes všechno vzdělání je hříchů spíše více nežli méně.

Svědění je tedy soud našeho rozumu, že skutek, jež chceme učiniti anebo jež jsme učinili, je podle obecných zásad mravních dobrý nebo zlý. Zoveme jej hlasem božím v duši. Tím nepravíme, že tu pokaždé Bůh mluví v našem nitru a nám praví: to je dobré, to čiň, to je zlé, toho se varuj, v té věci jsi hřešil, v této jednal správně. I tak se může Bůh v nás ozvat, ale to by byl případ ojedinelý, zvláštní nějaká milost. Svědomí jest hlasem božím v tom smyslu, že přirozený zákon boží je nám do srdce vtištěn a že my jej obracíme na jednotlivé případy. Všichni lidé poznávají, tu lépe tu méně dobře, asi to, co je obsaženo v desateru. Tak jsou od Boha stvořeni. Hlas svědomí nám praví v jednotlivých případech, souhlasí-li skutek se zákonem božím čili nic. My, křesťané, máme vedle přirozeného zákona také pravdy od Boha zjevené a tvoříme své osudy, je-li některý skutek dobrý nebo zlý, také podle nich. Jak patrně, závisí také na nás, ano hlavně na nás, jak mravní zákon provádíme, na našem poznání, na naší dobré vůli, na naší kázni. Proto není vždy snadné, učiniti si jasný soud: to je dovoleno, to ne.

*

*

Tolik pro dnes. Uvedl jsem, že je svědomí a co jest; zároveň jsem poukázal na některé bludné názory o něm.

Sv. Augustina pomlouval kacír Sekňadín. Sv. Augustin mu napsal: Mysli si o mně co chceš, jen když mně svědomí před obličejem božím neviní. Sv. Augustin tu řekl krátce, co napsal sv. Pavel: To jest naší chloubou, svě-

domí neposkvrněné. Ano, to je nejcennější statek každého člověka, který těší více než zlato a drahokamy. Dbejme tudíž vždycky, aby svědomí naše bylo nám v hodině smrti utěшитelem a dobrým průvodcem na soud Boží. — Amen.

II. Svědomí předcházející a následné.

Vykládal jsem, co je svědomí. Řekl jsem, že je to soud našeho praktického rozumu, ozářeného pravdami zákona božího, že tento soud nám v určitém jednání praví, co je dobré a co zlé, vykonaný skutek schvaluje nebo kárá. Může býti rozmanitý, a také takový je.

Po převratu byl stržen Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Čin provedli protestanté, volní myslitelé a socialisté. Co si řekli tito spojenci před činem? Že je to skutek dobrý. Protestanté proto, že sloup znamenal porážku německých a švédských vojsk protestantských, volní myslitelé proto, že úctu P. Marie mají za pověru, socialisté proto, že vůbec rád něco kazí. Snad dodnes si myslí, že jednali dobře a nemají výčitek svědomí. Katolíci odsuzovali čin. Ani nelze vysloviti, jakou bolest cítili a co slz prolili. Dodnes cítí ránu v svých srdcích. Přátelé Prahy a jejích památek zase litovali a litují, že vzal za své jeden z nejpamátnějších pomníků města. Všichni slušní lidé odsuzovali čin jako hanebný projev zášti, omezenosti a surovosti.

Hle, jeden skutek a tolik různých soudů! A nejde jen o náučný soud, nebo stržení sloupu je věc, jež patří do oboru mravního, kde mluvíme o svědomí. Odkud takové různosti?

Svědomí jest patrně věc tajemná a složitá, i musíme, chceme-li jí dobře rozuměti, pojednati o ní zevrubněji. Dnes vyložím, co jest svědomí předcházející a co svědomí následné. Ty, Pane, jenž jsi tento hlas vložil do našeho nitra, přispěj nám svou milostí!

1. Jest svědomí předcházející. Tím rozumíme hlas, jenž se ozývá před skutkem a buď varuje nebo radí nebo přikazuje.

Když Hospodin uzavíral před Sinai úmluvu s Mojžíšem, pravil mu mimo jiné: Hle, já pošlu anděla svého, kterýž bude kráčet před tebou a střežiti tě na cestě a uvede tě na místo, které jsem ti připravil. Dbej ho a poslouchej hlasu jeho. (2. Mojž. 23, 20n.) Takového anděla dává Bůh každému člověku. Jest to svědomí. Jeho hlas má ho vésti po křižovatkách života, aby nezbloudil s cesty pravé. On mu má říci, je-li skutek, před nímž stojí, dobrý nebo zlý, a podle toho ho napomínati. To se děje. Někdy mu poroučí: To máš, to je tvá povinnost, to je boží přikázání. Někdy zakazuje: To nečiň, to je proti Bohu, zhřešíš. Někdy radí: Učiň to, není to přikázáno, ale je to dobré, Bohu se to líbí, budeš míti zásluhu. Někdy dovoluje: To můžeš, to není dobré ani zlé, můžeš voliti, jak chceš. Tento hlas je obecným učitelem všech lidí, zastupcem božím v srdci. Jiného učitele můžeš propustiti, tohoto nikoliv, neboť je spojený s tvou duší. Ke každému mluví: ke králi na trůně i k jeho poslednímu služebníku, k papeži na stolci Petrově i k poslednímu věřícímu, k učenici a neučenému, bohatému a prostému. I v spánku se jeho hlas často ozývá, napomíná, varuje, vyzývá. Na čas můžeš jej umlčeti, můžeš jej uvést na bludné cesty, ale přijde doba, kdy se ozve a vyřkne pravdivý soud.

Jaká to podivuhodná věc, tento hlas svědomí! Sv. Tomáš Akv. dí, že je to paprsek světla, kterým září bytost boží. Ano, jakoby se hlas boží moudrosti a svatosti ozýval v našem nitru. Proto lidé ze svědomí usuzovali, že jest Bůh, že jest naším pánem, že je strážcem dobrého a zlého, že soudí lidské skutky. Svědomí je božského původu, píše dr. Láska, znamenitý náš profesor přírodních věd na universitě. (Nár. Listy, únor 1923.) Pozoruj trochu tento hlas v sobě a dospěješ k témuž úsudku.

Ještě s jiné stránky je svědomí věc podivuhodná, totiž, že nás zavazuje, abychom plnili všechny platné zákony, a že je obrací na jednotlivé skutky, pravě: Tento skutek musíš podle zákona vykonati, tohoto se musíš varovati.

Co je zákon? Nějaký výrok osob, napsaný paragraf, mrtvá litera. Táži se: Kde je závaznost, jež na tebe působí, v zákonu-li? Ne, v tvé duši. To, co tě zavazuje, je tvé svědomí, ne zákon. Mysleme si, že by král vydal zákon: Nařizuji pod trestem smrti, aby všichni koně přišli k vojenskému cvičení; majetníci koní ať jim můj zákon ohlásí. Přijdou-li? Ne. Ale zákon to nařizuje. Nařizuje, ale koně necítí žádné závaznosti, jelikož nemají rozumu a svědomí. Tu řekne král: Vlast je v nebezpečí, mužové, chopte se zbraně! A tisíce poddaných si řeknou: Musíme jít, povinnost volá. Kde je závaznost? V slově-li panovníkově? Ne, v tvém svědomí. Mohl bys prchnouti, ale ty jdeš dobrovolně do boje. Proto musí býti zákon prohlášen a člověk musí o něm vědět, neboť jinak by závaznost v duši nevznikla. Proto tam, kde lidé nemají svědomí, t. j., kde hlasu jeho nedbají, nepomáhají ani zlaté zákony; vždy tam bude nepořádek, nepoctivost a jiné vady. Zato tam, kde lidé mají svědomí, stačí i chatrné zákony.

Další podivuhodná věc je, že svědomí spojuje všechny zákony a obrací je na jednotlivý skutek. Viděli jste za jisté, jak lze sklem, tak zvanou čočkou, soustřediti sluneční paprsky na jeden bod a tak třeba i zapáliti. Tak svědomí dává závaznost všem platným zákonům: božským, církevním, lidským, osvětluje jimi jednotlivé skutky a ukazuje vůli, co má činit. Zákon je všeobecná věta. Vysvětli mi: Čím to je, že tě zavazuje k určitému skutku? Svědomí jej na něj obrací. Zákon dí: Cti otce svého a matku svou. Svědomí ti řekne: Je to zákon boží i musím jej plnit; zároveň ti praví, které projevy úcty máš konat, kdy a jak, čeho se máš varovati, aby rodiče nebyli zneuctěni.

Jestliže tohle nejsou divy a zázraky, pak již nevím, co by mohlo vzbuditi podiv.

Toto předcházející svědomí může býti pravdivé a bludné. Je pravdivé, když posuzuje skutek tak, jak ve skutečnosti má býti. Jinak je bludné. Vezměme příklad. Je neděle. O neděli platí všeobecný zákon: Pomni, abys den sváteční světil. Ty si řekneš: I co, tento zákon dal Mojžíš, co mi do něho. Dnes je posvícení a posvícení je k tomu, aby člověk jedl, pil, tančil, se bavil. Musím se řád-

ně vyspat, abych něco snesl. On zneuctí pak den Páně. Proč jeho svědomí je bludné? Protože o všeobecném zákoně, všeobecné zásadě mravní špatně soudí. Vlastně mu tohle svědomí neřekne, nýbrž jeho převrácenost je přehluší. Svědomí by mu řeklo pravdu, ale on ho nepustí k slovu.

Jiný přiznává: Dnes je den Páně, i třeba jej světit. Ale on si řekne: Dnes nemohu světit den Páně, mám kus nezoraného pole, musím je zorat, abych mohl v pondělí začít hned sít. Je to potřebné, i musí to býti dovoleno. Proč je jeho svědomí bludné? Protože hlavní zásadu špatně obrací na jednotlivý skutek, zde na orání, neboť není tak nezbytné, aby bylo dovoleno znesvěcovati jím den boží. Někdy může býti svědomí bludné z obou příčin, ze špatné zásady a z jejího špatného užití na jednotlivý skutek. Komunista řekne: Není žádný soukromý majetek, i krade, kde se co dá; ospravedlňuje se, že zavádí majetkovou rovnost. Zde je i zásada špatná i skutek. Když i zásada je správná i skutek podle ní správně posuzován, máme svědomí pravdivé.

Příčinou bludného svědomí může býti nevědomost. Promluvím o ní zvlášť. Také násilí, bázeň, záchvat vášně může způsobiti, že hlas svědomí bludně soudí. V posledních letech stalo se mnoho politických vražd. Vzpomínám zavraždění následníka rakouského trůnu s chotí, vyvraždění carské rodiny ruské a hrozných vražd, spáchaných bolševiky, zavraždění bolševického samozvance Eisnera v Bavořích, bolševičky Luxemburgové v Německu, presidenta Rathenaua tamže, dr. Rašína u nás a mnohých jiných. Kdo působil u vrahů na svědomí? Bázeň o vlast, vášnivě stranictví, msta, někdy snad i touha po moci nebo lesk zlata.

Dále jest svědomí jisté a nejisté. Svědomí ti řekne: Pracovati dnes byl by jistě hřích, nebo podporovati tento spolek je jistě věc dobrá, řekne ti to tak, že nemáš pochybnosti o správnosti svého úsudku. To je svědomí jisté. Když se kolísáš, když uvažuješ: Jíti na kacířskou bohoslužbu není snad hřích, já se jí duchem nezúčastním, já se chci na ni jen podívat, to snad je dovoleno, tu hlas tvého svědomí není jistý, ty máš svědomí nejisté. Někdy

mají lidé svědomí zmatené. Řeknou si: Dáti tomuto člověku almužnu je hřích, nebo on ji ihned propije, a hned zase: Nedati almužny je také hřích. I nevědí si rady. V tomto případě jde o maličkost. Hůře je, když běží o věc důležitou. Zmatené svědomí je zvláštní druh svědomí nejistého.

Co se týče povahy předcházejícího svědomí, rozeznáváme svědomí útlé, široké a úzkostlivé. Útlé svědomí má, kdo se vystříhává i malých nedokonalostí. Dítka, jež se modlí stejně pečlivě, i když je samo, jež by nevzalo ani haléře, jež bez dovolení by nevyšlo ani na krok, má útlé svědomí. Široké neboli laxní svědomí má, kdo si myslí: to je maličkost, na tom nezáleží, i dopouští se bez obalu lži, menších krádeží, nesvědomitosti v práci, dále ten, kdo si z ledabyklých důvodů dovolí vážné přestupky. U nás teď mají lidé, a to dole i nahoře, tak široké svědomí, že se dá do hranic republiky sotva stěsnat. Právě plachty. Naši odpadlí kněží a laikové patří k nim, nebo vyměnit blud za pravdu, zrušit přísahy, dáti veřejné pohoršení z důvodu ženitby, plytkého vlastenčení, uražené ctižádosti, to je svědomí široké jako brány pekelné. Úzkostlivé svědomí má, kdo všude vidí hřích. Vidí jej proto, že si připouští všelijaké mudrlantské myšlenky a nedá si je vymluviti.

Jaké poučení plyne z toho, co jsem řekl? Že máme svědomí, víme arcí. Ale je-li pravé? Je-li jisté a útlé? Zdaliž se jím také řídíme? Hle věci, o nichž by měl každý přemýšleti a se starati, aby nevědomost, lehkomyšlnost, vášeň a jiné příčiny nezastiňovaly a nezahlušovaly v nás božího hlasu, jímž je svědomí.

2. Tolik o svědomí předcházejícím. Vedle svědomí předcházejícího jest svědomí následující. To jest hlas, jenž se ozývá po skutku a buď chválí nebo kárá. Když náš skutek byl takový, že souhlasí se zákonem, t. j. když je dobrý, chválí nás. To jest svědectví svědomí, o němž mluví sv. Pavel. Zvláštní zjev při následném svědomí jest, že vystupuje jako soudce, jenž stojí nad námi. A je to soudce s očima na výsost bystrýma, jemuž neujde nejtajnější úmysl, v hlubinách srdce skrytý. Když nás chválí, máme svědomí dobré, když nás kárá, máme svědomí zlé.

Tento hlas pochází z duše, ale ten tam nezůstává, nýbrž přechází do našich citů. Tu vzniká z něho radost, útěcha, klid, úzkost, nepokoj, nevolnost. Káravého hlasu rozumu by mnohý nedbal, nýbrž jedl a spal by klidně, ale že přechází do citové části jeho bytosti, způsobuje mu svízele. Rozum by důvody umlčel, ale srdce se nedá umlčeti. A stav, jenž ze svědomí do srdce plyne, je citelně blahý nebo neblahý a nedá se odstraniti. Pro tyto citelné účinky zlého svědomí mluvíme o výčitkách svědomí. Jméno je případné. Každá vzpomínka na spáchaný skutek je jako ostrá výčitka. Též mluvíme podle německého úsloví o hryzení svědomí. I to je případné. Každá výčitka svědomí je jako hryznutí nebo uštknutí.

Písmo sv. líčí opět a opět štěstí a klid, jež plynou ze svědomí zlého. Sv. Pavel píše: To jest naší chloubou, svědectví našeho svědomí, že jsme v prostnosti a čistotě boží... vedli život na tomto světě. (2. Kor. 1, 12.) Jak útěcha z dobrého svědomí v něm rostla a blahem ho zrovnala dusila, vycitujeme z jeho slov; když popisuje, jakou radostí oplýval ve všelikém soužení. O zlém svědomí má sv. Písmo nejen výstražná slova, nýbrž i příklady. Soužení a úzkost přijde na každou duši člověka, který páše zlé, praví sv. Pavel. (Řím., 2, 9.) Spasitel dí, že červ zlých neumírá. Evangelista vypravuje, že Jidáš, vida následky své zrady, pocítil lítost, hodil stříbrné do chrámu a odešel osidlem se oběsil. (Mat. 27, 30.) Co mám z toho? řekl si. Jak asi bodala tato výčitka, jak se mu zahryzovala do nitra, když on, lakotář, povrhl penězi a vzal si život, na němž lpěl?

Život potvrzuje slova Písma denně. Lid říká: Dobré svědomí — ustavičné hody; na dobrém svědomí dobře se spí. Pohanští mudrcové, jako Bias, Sokrates, Seneka a jiní, velebí dobré svědomí; praví hlavně, že dává život klidný a beze strachu. Tato chvála znamená v hrozných oněch dobách, kdy nikdo nebyl jist statky a hrdlem, velmi mnoho. Jak klidně umírali mučedníci! Jak radostná byla smrt svatých! Dobré svědomí jim ji připravilo. Dobré svědomí je nejkrásnější hudba, píše Krásenský, nikdy neomrzí, zní ve dne a v noci, i při smrti, a vždy se líbí. O zlém svědomí máme příklady, nad nimiž trneme.

Císařové, ovládající svět, filosofové, smějící se všemu svatému, zatvrzelci, chladní jako led — náhle se chvějí úzkostí a hrůzou jako list, hledají klid v krvi, v požitcích, v cestování, marně; hynou v zoufalství.

Mluvil jsem o svědomí předcházejícím a následném. Ono má význam v tom, že nás učí, jak máme jednat, toto ukazuje, jak jsme jednali. Králi aragonskému Alfonsovi vyčítali, že chodí bez dvořanstva. Odpověděl: Mým průvodčím jest mé svědomí. Pěkná odpověď. Mějme za průvodčího životem dobré svědomí, a dobře půjdeme. Řekne nám před skutkem bezpečně, co máme konati a čeho se varovati, po skutku budeme míti v něm milého soudce a účinného těšitele. Při smrti řekne nám: Těš se, nyní Bůh tě odmění za spravedlnost tvou životem věčným. Amen.

III. Svědomí a nevědomost.

Mluví o svědomí. Rozdělili jsme svědomí na svědomí předcházející a následné. O předcházejícím svědomí jsme řekli, že nám praví, jak máme v určitém případě jednat, tu prikazujíc, tu varujíc, tu radíc, Hlas tento může býti pravdivý a bludný, t. j., může správně prikazovat, varovat, radit, a může prikazovat, varovat, radit nesprávně. Příčiny bludného svědomí jsou mnohé, n. př. nevědomost, špatné zásady, přemlouvání, vášně. Tyto příčiny zatemňují rozum, takže učiní nesprávné soudy.

Jedna z příčin, které jsem jmenoval, je nevědomost. Avšak tu třeba činiti důležitý rozdíl: jest nevědomost nezaviněná a zaviněná. Z toho vzniká také různost v skutcích, které pocházejí z bludného svědomí. Skutek, jež nařídilo bludné svědomí z nezaviněné nevědomosti, má jinou mravní cenu, nežli skutek, jež nařídilo bludné svě-

domí z nevědomosti zaviněné. Uvedme příklad: Pohan, jenž o katolické víře nic neví, přijde do kostela, nechá klobouk na hlavě, kouří, mluví nahlas. Totéž by učinil katolík, ovšem takový, který dávno vše zapomněl, o svátosti oltářní již nic neví, na kostel se dívá asi tak, jako na světský sál. Pohana omluvíme nevědomostí, protože od něho nemůžeme žádati, aby věděl, jak se má v katol. kostele chovat; katolíka neomluvíme, nebo to má vědět.

Promluvíme tedy o nevědomosti, na níž hlas svědomí, totiž jeho správnost, je závislý. Pravím: jest nevědomost prostomyslná, je nevědomost líná, jest nevědomost hrdá. Jednáme o důležité věci. Proto prosme: Sv. Duchu, přispěj nám svým světlem!

1. Jest prostomyslná nevědomost.

Bůh zařídil lidskou společnost tak, aby lidé od lidí byli vychováváni a vedeni. Člověk se rodí s rozmanitými schopnostmi těla a duše, ale mají-li se rozvíti a plody nésti, musí býti cvičeny. V tom je veliký rozdíl mezi lidmi a zvířaty. Zvíře dědí všechny dokonalosti svého druhu a nemusí se v nich cvičiti, leda nepatrně. Černohlávek, drozd, slavík pěkně zpívají, a neučili se u nikoho. Včela skládá umělou plášť, pavouk tká jemné předivo, mravenec si staví důmyslné hnízdo, a žádný z nich nepotřeboval se tomu učit. Ovšem také v svém umění nepokračuje. Nejchytřejší pes naší doby neví ani o vlas více nežli jeho druh z doby Faraonů. Člověk se musí učit. Syn velikého virtuosa, skladatele, malíře, učence, musí začít od abecedy. Někdy zdědí nadání, někdy ani to nemá. Každý musí se učit u toho, kdo umí řemeslo nebo umění nebo vědu, v nichž se chce vzdělati. Kdo chce býti kovářem, musí se učit v kovárně, kdo sochařem, u sochaře, kdo lékařem, u lékaře.

Také pravdám nábožensko-mravním třeba se učit. Některých dovtipí se člověk, jenž vyrůstá ve vzdělaném okolí, sám, ale bez učení dospěje k nim pozdě a budou nejasné. Kdo se neučil, že je Bůh, jaké má vlastnosti, která

příkázání dal, jak má býti ctěn, nebude to vědět anebo to bude vědět neúplně a všelijak bludně. Kdo se neučil, co je člověk, jaký je jeho cíl, co je dobré a zlé, jak se má z hříchu očišťovat, jak duši posvěcovat, nebude to vědět, anebo budou jeho vědomosti kusé a bludné. Kdo se neučil, kdo je Kristus, že nás smrtí na kříži vykoupil, že ustanovil pro nás sedmero svátostí, že je přítomen v nejsv. Svátosti, že přijde soudit živé a mrtvé, nebude to vědět, a čeho se o tom doví, bude ubohé. Kdo se neučil modliti a vlohu nábožnosti v sobě nerozvíjel, nebude to nejen uměti, nýbrž k nábožnosti vůbec nedospěje. Kdo se neučil, co je ctnost a co hřích, jaký význam má utrpení v životě lidském, že máme bližního milovat, že Bůh odměňuje i skryté dobré skutky a trestá i skryté hříchy, že dosíci věčné blaženosti jest víc a důležitější nežli život pozemský a časné statky, ten v těchto věcech bude jako člověk od narození slepý.

Rodiče mají povinnost opatřiti dítky své potřebnými vědomostmi náboženskými. Nemohou-li oni, má tuto povinnost obec, stát, země. Mají dítky dáti učiti u těch, které Bůh ustanovil za učitele věcí nábožensko-mravních a kteří se v nich vyznají, totiž u kněží, katolíci u kněží katolických. Proto jsou rodiče před Bohem zavázáni, posílají děti do náboženství, a obce nebo státy jsou před Bohem zavázány, tuto výuku umožniti.

V této věci dožili jsme se smutných časů. Byli vždy liknaví rodičové, obce a státy, ale dnes bezbožnost dostala se k moci, jež nábožensko-mravním vyučováním pohrdá, omezuje ano i znemožňuje.

Však o tom nechci mluvit. Chci poukázati nato, že dítky, o které se rodiče a stát nestaraly, aby byly ve víře a v mravech vyučeny, zato nemohou, když vyrůstají v nevědomosti. Takové dítky vyrůstají patrně v ovzduší málo náboženském, ano snad i beznáboženském, jsou vedeny spíše k opovrhování vírou nežli k úctě k ní, jsou naplněny předsudky. Proto ani pak, když dospívají a dospějí, nezatouží snadno, aby se poučily. Slyšely, že Boha ctíti je nesmysl, i nectí ho. Slyšely, že kněží jsou nepřátelé lidu, i vyhýbají se jim. Slyšely, že nevěra je pokrok a světlo, kostel škola pověr, i nechodí do něho. Sly-

šely, že majetek je krádež, že kapitál je na vykořisťování lidu, že vlast je hloupost, že cíl člověka je dobře se míti, i jednají podle toho. Je to strašná nevědomost a pobloudivost, ale musíte přiznati, že hlavní vinu nemají ony, nýbrž ti, kteří je tak vychovali. Odsoudíte-li tyto děti přísně? Nejednou musíte říci s Kristem: Otče, odpusť jim, neboť nevědí, co činí (Luk. 23, 34); nebo s apoštolem: Kdyby byli poznali moudrost boží (t. j. Krista), nebyli by Pána slávy ukřižovali (I. Kor. 2, 8); nebo s Petrem: Tupí to, čeho neznají (2. Pet. 2, 12)

Když tedy takováto nezaviněná nevědomost je příčinou bludného svědomí, takže vyřkne křivý soud, radí k věci nedovolené, věc povinnou zavrhuje, musíme říci, že tu není buď vůbec žádná vina, anebo musíme aspoň přiznati polehčující okolnosti. Ale běda těm, kteří tuto nevědomost zavinili! Oni budou odpovídati za hříchy těch, které do takové nábožensko-mravní bídy uvedli.

2. Jest nevědomost líná.

Nevědomost prostomyslnou, o níž jsem mluvil, připustíme v křesť. zemích u dítek do jistých let a u lidí duševně slabých do té míry, že ji omluvíme, v zemích nekřesťanských také u dospělých. Když u nás děti dospívají a jsou duševně dosti čilé, poznávají, že jim něco chybí. Vidí, že lidé ctí Boha, chodí do kostela, hříchu se bojí. Pozorují, že mnozí vynikají ctnostmi. Slyší nebo čtou o Kristu, sv. církvi, svatých. Samy na sobě zakoušejí, že jsou horší druhých, přicházejí v nemilý styk s úřady. Není možná, aby nebyly upozorněny na svou nevědomost a plynoucí z ní křivé kroky. Mimo to působí v nich milost boží, kterou Bůh je volá. Z toho plyne pro ně povinnost, aby se poučily. Příležitosti mají u nás dost, neboť kostely jsou všem přístupny, o náboženské přednášky není nouze, knihy a časopisy duchovní lze snadno dostat. Jestliže obmeškají se poučiti a z lenivosti setrvávají v své nevědomosti, jsou za bludné svědomí a za skutky z něho plynoucí odpovědny také samy. Nazval jsem jejich nevědomost línou, jelikož se v nich udržuje z lenivosti.

Tato lenivá nevědomost může býti také u těch, kterým se dostalo nábožensko-mravního vyučování. Jsou

zajisté dívky, které nedbají a proto mnoho se nenaučí. Když vyjdou ze školy, o nábožensko-mravní vzdělání se nestarají, na kázání nechodí, duchovních knih nečtou. Mnoho nevěděly, a čemu se naučily, rychle zapomněly. Dospívají a s dospělostí roste nevědomost. Zasluguje zajisté název nevědomosti líné.

Takovou línou nevědomost mají také dospělí. Patří k nim uvedené dvě třídy lidí a mimo to mnozí, kteří znali kdysi náboženské pravdy dobře, ale nedbali, aby si je zachovali. Jedni se o ně nestarali v boji o chléb, druzí se zabořili do nějaké práce, že pozbyli pro duchovní věci smyslu, třetí se oddali světu, jiní z jiných příčin upadli do nevědomosti.

Teď se táži: Omluvíte člověka, který z líné nevědomosti má bludné svědomí a proto špatně jedná? Neomluvíte. Řeknete: Měl se poučiti, má rozum. Víra církve září jasným světlem. O ní lze říci slovo Pavlovo: Po veškeré zemi rozešel se hlas jejich a na konec země slova jejich. (Řím. 10, 18.) Není církev světlem pod kbelcem, nýbrž je městem na hoře, všemu světu viditelným. Zavírat oči z lenivosti ve věci, při níž jde o spásu duše, je hřích. Jako příklad můžeme uvést podobenství Páně o Boháči a Lazarovi. Bohatec z evangelia jedl na každý den skvostně, oblékal se v kment a šarlat, vedl nádherný život. Plnití zákon? Ach, k čemu si působiti takovou nepříjemnost! On ho nepotřebuje. Byl pohřben v pekle. Neomluvila ho lenost. Když prosil Abrahama, aby poslal některé z mrtvých k jeho pěti bratřím a napomenul je skrze něj, Abraham odpověděl, že mají Zákon a proroky. (Luk. 16, 29.) Mínil tím: Ať se poučí! V Zákoně a u proroků naleznou, čeho třeba, aby spravedlivě žili a uvarovali se pekelných muk.

Vidíme tedy, že líná nevědomost, t. j. nevědomost pocházející odtud, že se někdo mohl poučiti, ale nedbal, neomlouvá, když má bludné svědomí a toto ho svede ke skutkům zlým. Tato líná nevědomost zasluguje odsouzení mimo to proto, že náboženská nauka je ze všech nauk nejvíce vzdělavatelná, že poučuje o otázkách nejvznešenějších a nejdůležitějších, že skýtá duchu i srdci požitky a útěchu, jako žádná jiná. Naše doba se honosí,

že je osvícená, že touží po vzdělání, že vzdělanost ctí. Býti tedy z lenosti nevědomým v nauce Kristově, je proto dvojnásobně hodné odsouzení.

3. Jest nevědomost hrdá.

Lidé si zakládají na moudrosti a nesnesou v této věci snadno výtky. Spíše můžeš někomu říci, že někoho podvedl, nežli že je hlupák. Slováci leccos snesou. Viděl jsem, jak Maďar kopl muže, a on to snesl. Ale říci mu »hloupý Slovák«, je nejvýš bolestně dotčen. Byl jsem požádán, abych složil písničku pro ústav slabomyslných. Ředitel mi řekl, že tam nejen nesmí býti zmínky o chorobě ani prosby za uzdravení, nýbrž že píseň musí obsahovati chválu moudrosti, ovšem tak, aby se tím choromyslní potěšovali. I oni chtěli býti pokládáni za moudré. Tento rys lidské povahy je vlastně dobrý, nebo rozumnost jest největší přednost lidská. Jenže tato hrdost mívá nezdravé výstřelky.

Mnohý, zakládaje si na své rozumnosti, pohrdá poučením, zvláště poučením náboženským. On si myslí: Já a poučovat se? Já vím, čeho potřebuji. Já vím i více. Kdo by mu řekl, aby chodil na kázání, urazil by ho. Kdo by mu nabídl knihu, třeba dílo světového věhlasu, v níž je poučení o důležitých otázkách nábožensko-mravních, odmítne ho s úsměvem, jenž dí: Děkuji, vím, co by v ní mohlo býti. A tak jeho nitro chudne. Zpovídal jsem takového snoubence. Řekl jsem mu, že musí zůstat na mši sv. Také zůstal. Ale když viděl, že jde kněz na kazatelnu, odešel. Slovo boží poslouchati — ne, tomu se takový domýšlivec vyhýbá jako čert svěcené vodě. Co takový člověk věděl, vytratil se nebo vybledlo. Je to škoda. Jak by nyní vyspělým rozumem pronikl pravdy boží a obchatil se nejen novými vědomostmi, nýbrž ozářil světlem z víry plynoucím celé své nitro. Však nechci toho vzpomínati. Jen se táži: Omluvíte-li ho, jestliže hrdá jeho nevědomost zavíní bludné svědomí a on jednáje podle něho, zhřeší? Nikoliv. Vy řeknete, že jeho vina je větší nežli při líné nevědomosti, jelikož nejde u něho jen o tělesnou slabost, nýbrž o pohrdání pravdou.

Jest ještě vyšší stupeň hrdé nevědomosti a není, bohužel, řídký. Tou se provinil Farao, když volal k Mojží-

šovi: Kdo je Hospodin? Neznám Hospodina a lidu nepropustím; Saul, když místo aby uznal vítězství mladého Davida, jenž pro něho se bil, naplnil srdce žárlivostí až k smrti; Babylonští, jež chtěli si vystavěti věž až do nebe. Nejuzornějším příkladem hrdé nevědomosti jsou fariseové, kteří slyšeli Krista, viděli jeho zázraky, znali proroctví mesiánská, ale zavírali před pravdou z pýchy oči. Z pyšné nevědomosti nepoznávali také svých chyb. Slyšte farisea, jak se modlí: Bože, děkuji tobě, že nejsem jako jiní lidé, lupiči, nespravedliví, cizoložníci, aneb jako i tento celník. (Luk. 18, 11). Potom vypočítává své dobré skutky. Taková pýcha nepřipustí arci do svého nitra pravdy boží, aby se osvítilo. O ní platí slovo Písma: Říkají Bohu: Odejdi od nás, známosti cest tvých nechceme (Job 21, 14).

Co řeknete o této nevědomosti, způsobí-li bludné svědomí? A ona je nezbytně způsobí. To jest nevědomost, která uvádí do duše nejhorší temnoty a je tak příčinou převrácenosti. Řeknete zajisté, že jest nejen zaviněná, nýbrž že jest i odporná a hříšná. O ní platí slovo apoštola: To pak jest soud, že světlo přišlo na svět a lidé milovali více tmu nežli světlo, neboť skutkové jejich byli zlí. Každý zajisté, kdo činí zlé, nenávidí světla a nejde k světlu, aby nebyli usvědčeni skutkové jeho (Jan 3, 19 n). Pak se plní to, čím hrozil Hospodin lidu, zpronevěří-li se zákonu: Raní tebe Hospodin pomínutím smyslu, slepotou a vytrvalostí, a i budeš makat o polední, jako maká slepý ve tmě (5 Mojž. 28, 28 n). Taková nevědomost jest hřích, o němž dí Spasitel, že se neodpustí ani zde ani na onom světě. —

*

Co plyne z našeho rozjímání? Víme, že svědomí je světlem a vůdcem, míním svědomí předcházející, ale vidíme, že může býti také slepým vůdcem; pak ovšem přivádí k omylům a pádům. Jednou z příčin bludného svědomí je nevědomost. Když tato nevědomost je nezavině-

ná, nehřešíme, řídíce se hlasem svědomí. Když je zaviněná, neomlouvá nás, nýbrž jsme odpovědni za zlé, které z bludného svědomí plyne. Taková nevědomost je hřích, o němž dí Spasitel, že se neodpouští ani zde ani na onom světě. Pečujme tedy, abychom v pravdách náboženských byli dobře poučeni, očišťujeme srdce od předsudků, vášní a jiných nezřízeností. Pak hlas svědomí našeho bude vpravdě hlasem božím a povede nás bezpečně klikatinami života k věčnému cíli. Amen.

IV Závaznost svědomí.

Mluvím o svědomí, a to o svědomí předcházejícím. Bývá přirovnáváno střelce na lodi, jež ukazuje kapitánovi směr cesty. Též hodinkám moudrého člověka, jenž podle nich si rozděluje denní práci a proto vše koná dobře, včas a v pořádku. Předcházející svědomí praví nám, jak v určitém případě máme jednati. Dítě vidí pamlssek, ví, že je dobrý, rádo by si smlslo. Hlas svědomí mu praví, smí-li čili nic. Když mu řekne: matička nemá nic proti tomu, může okusiti z pamlsku. Když mu řekne: Matička to zakázala, okusiti byl by hřích, nesmíš, pak okusiti nesmí. Předcházející svědomí je světlem, rádcem, pánem.

Tu se naskytá otázka: Musím-li jednati podle hlasu svědomí? A jestliže musím, kdo mě k tomu zavazuje? A což, je-li mé svědomí bludné? Musím-li i potom jednati podle jeho hlasu? A jak mě může zavazovati k něčemu nedobrému? Bludné svědomí radí totiž ke skutkům nesprávným. To jsou otázky závažné, neboť se týkají našeho stálého jednání a činí z našich skutků buď skutky dobré nebo zlé. Chceme je proto trochu rozebrati. Jsou jemné a tudíž nesnadné, ale nesmíme se jim vyhnouti. Sv. Duchu, jenž dáváš světlo všem, kteří o ně prosí, osvěť nás, abychom dobře pronikli tyto záhady, nebo jde o to, aby střelka a hodiny, jež nás vedou, mímily naše svědomí, vedly nás dobře.

Táži se: Jsme-li povinni řídit se svědomím? Odpovídám: Ano. Čím se máme řídit, ne-li jím? Svědomím mluví k nám náš rozum, nejvyšší naše vlohá. Snad řekneš, že tu je ještě cit. Pravda, ale cit sám sebou je slepý. I cit musí býti řízen rozumem. Či řekneš, že se máme pokaždé anebo aspoň v důležitější věci zeptati jiného? To můžeš arci učiniti, někdy je to i nezbytné, ale jak rozhodne tvůj bližní? Také podle hlasu svědomí. Vidíš, že není jiného vůdce nežli svědomí.

Řekneš: Ale proč jsem povinen jednati podle svědomí? Odpovídám: Skrz svědomí mluví k tobě zákon přirozený, vložený od Tvůrce do lidské bytosti. A protože jsi křesťan, také zákon nadpřirozený. Když tedy ti svědomí praví: V tomto případě žádá zákon, abys jednal nedbaje ničeho, musíš tak jednat, neboť zákon tě k tomu skrze svědomí zavazuje. Rozhovořme věc podrobněji.

Svědomí může býti jisté a nejisté. Vezměme případ prvý. Mysleme na svědomí »jisté«. Máš v určitém případě svědomí jisté. Znáš n. př. zloděje, který činí bližnímu mnoho škod. On nejen krade, on i svévolně ničí cizí majetek, nešetře ani chudých. S počátku nechtěl ses do věci míchat, jednak, že se tebe přímo netýkala, jednak, že ses bál, aby se zloděj na tobě nemstil. Ale když viděls zlo, které hanebník působí, ozvalo se v tobě svědomí a pravilo ti: Jsi povinen ho udati a tak bližních svých před ním ochrániti. Neradí ti jen, nýbrž poroučí. Nekolísá se, je-li správně udati jej, nýbrž jistě a pevně ti poroučí: tys k tomu povinen. Máš tedy svědomí úplně jisté. Tu praví každé právo a každá mravouka: Člověk je povinen učiniti, k čemu ho jisté svědomí zavazuje, nebo zanechati, co mu zakazuje. Není nikoho, kdo by učil jinak. —

Ale tu jsou možné dva případy: tvé svědomí může býti pravé a může býti bludné. Zůstaňme u uvedeného příkladu. Muž, kterého máš za zloděje, může jím býti a také jím zajisté jest, neboť jisté svědomí zřídka se klame. Ale přece je možné, že se mýlíš. Máš osobně jisté přesvědčení, že je zlodějem, nebo důkazy tvé nepřipouštějí pochybnosti; než připustme, že je mýlka možná.

Či nebyl nikdy odsouzen nevinný, a to s plným přesvědčením vyšetřujícího soudce, že odsouzený je v pravdě vinen? Byl. Jsou to řídké případy, ale staly se.

Ty máš jisté svědomí a tvé svědomí je »správné«. Tu není a nemůže býti pochybnosti, že musíš podle něho jednat, totiž vykonat skutek, když poroučí, anebo ho zanechat, když jej zapovídá. Proč? Každý zajisté má býti poslušen zákona, když se naskytne případ, jenž vpadá pod zákon. Předpokládáme ovšem zákon oprávněný. — Kdo ti ten zákon ohlašuje? Kdo ti praví, že tento skutek vpadá pod zákon? Tvé svědomí. Tvé správné a jisté svědomí je právě poznáný a na určitý tento případ obrácený zákon. Podle dříve uvedeného případu jeví se vše takto: Vidíš škody, které zloděj tropí, je ti ubohých okradených a poškozených líto. Víš, že zákon zakazuje krádež, a zloděje stíhá. Také je ti jasno, že občané mají pomahati státu, aby mohla býti zachovávána bezpečnost majetku a pořádek vůbec. Svědomí ti v tomto určitém případě řekne: Zde jsem povinen zakročiti. Tvé svědomí obrací zákon na určitý případ.

Mysleme si, že by někdo řekl: Neuznávám, že by svědomí závrhovalo a že bych ho musil poslouchati. Co by z toho následovalo? Že není vůbec žádné povinnosti, že zákon nemůže nikoho v určitém případě vázati, a to žádný zákon, ani božský, ani církevní, ani lidský. Není nic jiného, co by zavazovalo, nežli svědomí. Jestliže nezavazuje, třeba z lidské řeči vyškrtnouti slovo povinnost a se slovem ovšem i pojem. Místo povinnosti musí nastoupiti hůl, žalář a puška. To by znamenalo snížení člověka na zvíře. —

Však svědomí může býti bludné. Jsi-li i nyní povinen jednati podle něho? Když jest jisté, bez kolísání a když jeho blud nelze překonati, musíš jednati podle něho. Také v této věci není a nemůže býti pochybnosti. Vezměme příklad. Nějaký národní svátek, řekněme 28. říjen u nás, padne na pátek a církevní vrchnost zruší pro tento den půst, tak že je dovoleno požívatí masa. Ty žiješ někde na samotě, kam oznámení o zrušení postu nepřišlo. Ty řekneš: Je pátek, měl bych zachovati půst, ale je dnes výročí naší svobody, oslavím jej domácí hostinou, i požíváš

masa Víš zcela jistě, že v pátek je půst, a nemáš o tom nejmenší pochybnosti. Zdali jsi přestoupil přikázání? Ano. Proč je tomu tak, ačkoliv půst pro ten den byl zrušen? Protože dobrota nebo hříšnost našeho skutku závisí na tom, jak rozum věc pojme a ji vůli předloží. Tys pojal nevěda o dispensi jedení masa jako nedovolené, nebo měl's na mysli přikázání, jež nařizuje v pátek půst, a jednal jsi proti tomu. Tedy jsi zhřešil. Že toho dne nebyl půst, tě neomlouvá, nebo vůle má jednati tak, jak rozum jí káže. Tvůj rozum pojal ten den jako postní, kdy jísti maso je hřích, ty ses rozhodl přestoupiti přikázání, proto zhřešils.

Řekneš: Ale jak mně mohl zákon postní zavazovat, když byl pro ten den zrušen? Nebo jinými slovy: Jak může zavazovat bludné svědomí? Tu přec žádného zákona ve skutečnosti není. Námitka, zdá se vážná a věcná, nicméně je lichá. Věc se má takto. Zvláštní zákon, o nějž v určitém případě jde, skutečně neexistuje. V našem případě neexistoval zákon postu pro 28. října, ač byl pátek, protože bylo dáno od něho prominutí neboli dispens. Ale ty's o zrušení nevěděl. Proto pro tebe platil obecný zákon, jenž jako obecný je vyšší, že v pátek třeba zachovávat půst. Vyšší je také zákon, jenž nařizuje, že máme dobré konati a zlého se varovati. Ty's věděl, že jísti maso znamená přestoupení zákona, svědomí ti to připomenulo, proto byl's zavázán, nejísti. Vyššímu zákonu, že máme dobré konati a zlého se vystříhati, může člověk vyhověti jen tehdy, když plní, co mu svědomí, ač z nevědomosti bludu, káže.

Někdo by mohl namítnouti: Každá povinnost má poslední kořen ve vůli boží. Proč pokládáme za povinnost plniti přikázání boží? Protože Bůh tak káže. Proč pokládáme za povinnost plniti přikázání církevní? Protože víme, že řekl Kristus apoštolům: Cokoli svážete na zemi, bude svázáno i na nebi. Jest to tedy Bůh, jenž nás skrze církve zavazuje. Proč pokládáme za povinnost plniti oprávněné zákony světské? Protože moc představených je od Boha. Neměl bys žádné moci nade mnou, pravil Kristus Pilátovi, kdyby tobě nebyla dána s hůry. A apoštol Pavel učí: Není mocnosti leč od Boha, a které jsou,

od Boha zřízeny jsou. Jsem-li povinen poslouchati bludného svědomí, pokračuje námitka, zavazoval by mne Bůh k něčemu, co není má povinnost, ano mohl by mne zavázati k něčemu hříšnému. Jako příklad uvede: Mé svědomí mi praví, abych lhal, když mohu svou lží zachrániti někomu život, n. př. křivě k smrti odsouzenému. Řeknu lživě, že by se vraždy nemohl dopustiti, jelikož v té době byl u mne. Tak se ukáže jeho alibi, i bude osvobozen. Tu by mne tedy Bůh zavazoval ke lži. Či nepraví se, že hlas svědomí je hlas boží? I tato námitka, ač na pohled vážná, je nicotná. Mluvíme o svědomí bludném, ale jistém, nepřipouštějícím žádné pochybnosti. Ty jsi přesvědčen, že lháti v takovém případě je dovoleno. Ty jsi o tom tak přesvědčen, že v nejmenším nepochybuješ. Lež v tomto případě pro tebe není skutečnou lží, jak říkají bohoslovci, formální lží, nebo, ač každá lež je nějak hříšná, ty ji máš za věc dobrou, omylem sice, ale skutečně, ano snad za přikázanou zákonem lidskosti. Bůh nezavazuje a nemůže zavazovati nás ke lži, ale musí chytíti, abychom konali, co máme za dobré a za svou povinnost, ač při tom je omyl. Takový omyl je následek slabosti a omezenosti našeho rozumu.

Zavedl jsem vás hodně hluboko do tajemné dílny našeho nitra. Doufám však, že ne nadarmo. Doufám, že všichni chápete důležitost svědomí správného. Ano, zjednatí si správné svědomí, musí býti usilovnou naší péči. Každý se má podle svého stavu a povolání náležitě poučiti, aby bezpečně věděl, co má činiti a čeho se varovati. Rozum je náš vůdce životem. Abychom se mu mohli klidně a důvěřivě svěřiti, nesmí býti zkažen vášněmi, nevěrou, špatnými naukami a musí míti vědomosti, jichž jeho stav a povolání žádají. Zde vidíme, jak nesmírně důležité je vyučování náboženství, nebo právě náboženství poučuje nás bezpečně, co je dobré a zlé, a cvičí nás v tom, abychom dobré milovali a zlého se báli. Zde vidíme také, jak je důležité, aby i dospělí slyšeli slovo boží, ať ústní ať písemné, ale hlavně ústní, a zjednávali si milost, jež dává sílu k dobru. Zde je poslední příčina strašné mravní bídy našich dob. Náboženské vyučování

bylo mařeno, slovo boží je v nevážnosti. Nebude lépe, nestane-li se náprava v těchto dvou směrech.

Dosud jsem mluvil o jistém svědomí, které o správnosti svého soudu nemá pochybnosti. Je-li bludné, pochází jeho blud z příčiny, za kterou nemůže a které proto nemůže překonati. Tu, jak jsem vykládal, třeba jednati podle hlasu svědomí, ať je správné nebo bludné.

Jinak má se věc, když svědomí není jisté. Ty pochybuješ, jseš-li, abych zůstal u uvedených příkladů, povinen udati zloděje anebo smíš-li lži zachrániti nevinného. Nemáš v svém soudu úplné jistoty. Teď můžeš, je-li tvé svědomí bludné, omyl odstraniti, nebo můžeš uvažovati, jakým jiným, správným způsobem lze dosíci cíle, můžeš se poučiti v knihách, nebo u moudrých lidí. Když někdo nemá jistého svědomí, nesmí jednati, nýbrž musí si zjednati jistotu. Uzavíráš smlouvu. Přijde ti pochybnost, je-li smlouva mravně bezvadná. Pochybnost tvá není marný vrtoch, nýbrž je to opravdová nejistota. Smíš-li podepsati v tomto stavu svého svědomí řečenou smlouvu? Nesmíš, nýbrž musíš si zjednati dříve jistotu, že jest správná, musíš nejisté svědomí změnit v jisté.

Proč nesmíme jednati s nejistým svědomím? Protože se musíme varovati nebezpečí hříchu, pokud to je v lidských silách možné. Kdo pochybuje o správnosti svého svědomí a přece jedná, dává tím na jevo, že mu na hříchu nezáleží. Vezměme příklad. Jest tma. Ty máš pušku. Napadne tě, abys vystřelil určitým směrem. V tom se ozve svědomí a řekne: pozor, tudy chodívají lidé, mohl bys někoho zastřeliti nebo poraniti. Ty nedbáš varovného hlasu a střelíš. Snad nikoho nezabiješ, ale tys dal na jevo, že ti na cizím životě nezáleží. To jest jednání hříšné a tudíž nedovolené. S nejistým svědomím není tedy dovoleno jednati, nýbrž třeba zjednati si dříve jistotu. Stačí jistota mravní, t. j. taková, s jakou v obecném životě se spokojujeme, jelikož by jinak všechno jednání bylo nemožné nebo svrchovaně obtížné. Také bychom nevyšli z tísnivé bázně. —

Tolik dnes o svědomí. Spravedlivý živ jest z víry. praví sv. Pavel (Žid. 10, 38). Opět dí: Vše, co není z přesvědčení, hříchem jest (Řím. 14, 23). Slova vykládají se o svědomí. Třeba žíti, jak svědomí káže. Ale svědomí má býti správné. Pane, dej ať vidím, prosil slepec Pána (Luk. 18, 41). Pane, dej nám světlo, aby svědomí nám ukazovalo pravou cestu, musíme prositi i my. A nejen prositi třeba, nýbrž také se poučovati. Slovo boží jest tu nejlepším učitelem. Když máme svědomí správné a jisté, pak budme silni a jednejme podle něho. Nechť nic nás nesvede s cesty, kterou nám ukazuje. Správné a jisté svědomí je hlas boží. Jednajíce podle něho, jednáme podle vůle boží. Budme silni. Vyznávající takto Boha před lidmi, vyzná nás před Otcem svým v nebesích. Amen.

V. Nejisté svědomí.

Vracím se opět k nauce o svědomí.

Minule jsem vykládal, že podle jistého svědomí máme jednati, že však se svědomím nejistým jednati nemáme. Tento zákon se týká ovšem skutků mravních, dovolených nebo nedovolených, nikoliv skutků jiných. V pochybnosti, jedí-li páni s vidličkou v ruce pravé nebo levé, můžeš jísti jak ti libo, nebo zde nejde ani o zákon a povinnost, ani o ctnost a hřích.

Může se státi, že nemáš jistého svědomí a nemůžeš nejistotu odložit, ale okolnosti naléhají, abys jednal. Je neděle, máš venku obilí, počasí je nejisté, je žádoucí, abys odvezl úrodu domů, než v duši ti vznikne otázka: je to dovoleno, není to znesvěcení dne Páně? Svědomí tvé se kolísá a zůstává nejisté. Co teď?

Pro tyto případy dávají učitelé mravovědy různá pravidla, jimiž se lze řídit, jenže se bohužel mezi sebou velmi různí. Někteří z těchto učitelů jsou velmi přísní, neponechávajíce člověku v nejistotě skoro žádné svobody v jednání; zovou se rigoristé. Někteří zase jsou velmi volní, říkajíce: jednej jak chceš, jen když si svědomí ně-

jak nepokazíš; ti se jmenují laxisté. Sv. Alfons z Liguori, jesuité a největší část bohoslovců jdou cestou střední. Jejich nauce se říká nauka pravděpodobnosti, latinsky probabilismus. Zove se tak, jelikož se v nejistotě upravují svědomí důvody pravděpodobnými. Proti této nauce, hlavně proti jesuitům, zvíří nepřátelé církve, protestanté, pokrokáři, volní myslitelé, židé občas prudký boj. Co je probabilismus, ví z nich málo kdo. Katolíku sluší, aby o věci byl poučen a nedal se křikem zmásti.

Promluvím tedy o tom, jak si máme vésti při nejistém svědomí. Za základ položím řečenou nauku. Sv. Duše, přispěj nám, abychom věci dobře porozuměli a dovedli v nejistotě jednati podle vůle boží.

*

1. Jelikož není dovoleno jednati se svědomím nejistým, musíme nejprve hleděti, abychom si v nejistotě utvořili svědomí jisté. To se může státi přemýšlením a poučením.

První cesta, na které často dospíváme k jistému svědomí, jest vážná úvaha před Bohem, spojená s modlitbou. Apoštol píše: Postrádá-li někdo z vás moudrosti, žádej jí od Boha... a bude mu dáno (Jak. 1, 5). Často pochází nejistota svědomí jen z jakéhosi zatemnění neb pobouření mysli; vážná úvaha ji odstraní, zvláště úvaha spojená s modlitbou k Bohu. Pohled, praví sv. František Saleský, jak je dřevo na vlnách zmítáno. Někdy zmizí, takže se zdá, že je pohřbeno v hlubinách, ale za chvíli vypluje na povrch. Tak bývá u člověka. Nějaké rozbouření nebo jiná příčina běře mu jasný soud. Ve své nejistotě obrátí se k Bohu, požádá za osvětlení sv. Ducha, uvažuje a pravda vypluje v jeho mysli jako dřevo na vlnách. Bůh stvořil nás pro pravdu, proto těm, kteří ji hledají, dává ji poznati. Bůh chce také, abychom dobře jednali, proto pomáhá s ochotou.

Jak si vedeme při takové úvaze? Nejisté svědomí vzniká buď z obecné zásady, anebo z toho, že nevíme, je-li skutek podle ní. Zkoušíme tedy obecnou zásadu a objasníme si ji. Jde-li o pravdu a lež, řekneme si: Máme

mluviti pravdu, lež je hřích. Jde-li o svěcení dne svátečního nebo o půst, řekneme si: Den sváteční třeba světiti, půst zachovávat. Jde-li o spravedlnost, řekneme si: Bůh trestá každou nespravedlnost, nikdy není nespravedlnost užitečná. Potom zkoušíme skutek, na který má býti zásada obrácena. Tážeme se, jde-li o řeč: je tohle lež? Jde-li o svěcení dne svátečního nebo o půst: je dnes svátek? je to svátek přikázaný? je dnes půst? Jde-li o skutek spravedlnosti: je tohle křivda, podvod, krádež? — Velmi často taková úvaha způsobí, že nejistota pomine a svědomí vám určitě řekne: to smíš, to nesmíš.

Může se státi, že jde o věc, která je nám velmi milá anebo velmi odporná. Tu je nebezpečí, že touha nebo odpor zakalí náš soud. Člověk, jenž má nějakou vášeň, snadno si řekne: to je dovoleno. Při takových okolnostech máme konati svou úvahu před tváří boží, nebo se vzpomínkou na smrt a věčnost. Tu mizí klam, rozum nabývá světla, vůle síly. Katolický křesťan má tu vzácnou pomůcku v nauce církve, v příkladě P. Ježíše, P. Marie a svatých, a nejvíce snad v modlitbě před svatostánkem a v sv. přijímání.

Druhá cesta, získati si jisté svědomí, je poučení u jiných. Kdo je moudrý, slyší rady, dí Písmo (Přísl. 12, 15). Na celém světě je pravidlem, že se v pochybnostech radíme s jinými. Ovšem vyhledáme si takového rádce, o němž víme, že je moudrý a ve věci se vyzná. V nemoci radíme se s lékařem, v právních věcech s advokátem, v cizí řeči s tím, kdo ji zná. Ve věcech svědomí dal nám Bůh církev. Když španělská vláda po objevení Ameriky byla v nejistotě, jaká práva si může osobovati nad novou zemí a jejími obyvateli, vyžádala si poučení od věhlasného bohoslovce Victoria. A poradil jí podle křesťanských zásad tak, že i dnes mu vzdáváme chválu. V osobních věcech dal nám Bůh dobrého rádce ve zpovědníkovi, jemuž nad to zavázal ústa pečeti zpovědní. Podle jeho rady můžeme klidně jednati.

Úvaha a poučení jest tedy prostředek, kterým můžeme nejisté svědomí změnit v svědomí jisté. Všichni ho užíváme a víme, že nám nejednou pomohl.

2. Někdy se stane, že k úvaze a poučení není kdy, anebo že přes úvahu a poučení zůstává svědomí nejisté. Co teď? S nejistým svědomím jednati není dovoleno, a my jednati musíme. Jak si pomůžeme? Tu se řídíme pravděpodobností, probabilismem. Nemajíce důvodů, jež dávají jistotu, spokojujeme se důvody, jež dávají skutečnou pravděpodobnost. Vyložme si věc.

Řekl jsem, že nejistota svědomí pochází buď z obecné zásady, na př. smí-li se služebník, kterého pán utiskuje nespravedlivě ve mzdě, sám tajně odškodniti, anebo že pochází ze skutku, na př. zaplatil-li jsem tisíc korun, které jsem si před časem vypůjčil?

Vezměme případ první. Nejistota svědomí pochází z obecné zásady. Uvedu příklad. Zvolím příklad prostý. V některé diecesi zavládly příliš volné trestní zákony. Biskup si řekne, že se musí v této věci státi náprava. Připravuje nový postní řád. V novinách se již píše že biskup vydá ordinariátní list, v kterém připomene důrazně věřícím, aby zachovávali vedle pátku dni svatého týdne. Ty o tom slyšíš. Přejde den kvatembrový. Stojíš před otázkou: jsem povinen se postiti čili nic? Ptáš se na faře. Tam ti řeknou, že od ordinariátu ještě nic nepřišlo. Ty jsi svědomitý katolík, jenž dbá nařízení církevních, ale v tomto případě zůstáváš v nejistotě.

Prísnní učitelové, tak zvaní rigoristé, by ti řekli: musíš voliti to, co je jistější; jestliže nezachováš hned kvatembrový den, zhřešíš. Volní učitelové, tak zvaní laxisté, by ti řekli: bláhový, co se znepokojuješ; vol to, co se ti zamlouvá; kde není jistoty, stačí každý důvod proti zákonu. Sv. Alfons, jesuité a většina bohoslovců jdou střední cestou. Rigoristům by řekli: upřílišujete, obtěžkáváte svědomí, kde toho není třeba. Laxistům by řekli: jste příliš volní, s vašimi zásadami by bylo pomalu všecko dovoleno. Náš případ by rozhodli takto: Nový postní řád nebyl ještě v ordinariátním listě uveřejněn, ani v kostele prohlášen. Patrně ještě nevyšel. Noviny sice o něm mluví, ale noviny nejsou úřední ohlášení. To jsou vážné důvody, a proto máš plnou volnost. Dávají sice jen pravděpodobnost, ale pravděpodobnost dostatečně odůvodněnou, jež z nouze stačí. Můžeš arci, chceš-li, zachovati

kvatembrový den, ale vázán nejsi. Právníci říkají: *lex dubia non obligat*, pochybný zákon nezavazuje. Řečené důvody jsou takové, že nový postní řád je dosud pochybný. Táhne se: souhlasíte s tímto rozhodnutím? Myslím, že ano, nebo jest rozumné. To je jedna zásada pověstného probabilismu, nebo jak se též říká, ohavné je-suitské morálky.

Však musím k této zásadě přidati důležité upozornění. Takto si upravovati svědomí je dovoleno jedině tehdy, kdy běží o zákon. Není dovoleno jednati podle pravděpodobnosti, když jde o jinou věc. Vezměme příklad. Lékař vynášel nějaký lék. Je volán k nemocnému, i řekne si, že by mohl na něm svůj lék zkusiti. Než jeho nový lék je dosud nejistý, kdežto jsou mu známy léky osvědčené pro nemoc, kterou chorý má. Smí-li lékař upustiti od osvědčeného léku a zkoušeti na nemocném svůj nový lék? Nikterakž. Lékař je povinen léčiti nemocného, jak nejlépe dovede. Nemocný není pokusný králík. Kdyby se dovolával probabilismu, jednal by nesprávně, nebo zde pochybného zákona vůbec není, zde jde o zdraví člověka. Probabilismus je dovolen jedině tehdy, když jde o nějaký zákon, když si o něm nemůžeme zjednati jistotu a když o něm jsou vážné pochybnosti. Tu máme svobodu jednání, jinde nikoliv. Případ s lékařem bych nemusil ani uváděti. Učinil jsem tak, jelikož nepřátelé jej proti nám uvádějí. Činí tak neprávem.

Nyní vezměme případ druhý. Pochybnost nevychází z obecné zásady, nýbrž ze skutku. Ty víš dobře, že je přikázána roční sv. zpověď a sv. přijímání, ty také přikázání plníš. Jednou vznikne v tobě pochybnost: byl jsem loni či nebyl? Vzpomínáš, vzpomínáš, ale marně, jistoty nenabudeš. Otázka: mám hřích čili nic? Musím, lze-li, zpověď doplniti, čili nemusím? Rigoristé by bez rozmyšlení řekli: máš hřích, musíš doplniti. Laxisté by řekli: bláhový, co si lámeš hlavu, řekni si, že jsi byl, a máš po starosti. My stanovíme podle probabilismu zásady střední. Uvedu některé.

Vznikne ti pochybnost: Je pole, které mám, skutečně mé? Slyšíš totiž vypravovati to a ono. Ty by sis nespravedlivý majetek za živý svět nepodržel. Proto jsi znepo-

kojen, vyšetřuješ věc, ale jistoty, že by bylo pole nespravedlivě nabyté nebo bylo jiného, nenabudeš. Co teď? Tu pravíme: podle zásady *melior est conditio possidentis* držitel je ve výhodě, si můžeš pole klidně nechat. Kdo by na ně činil nárok, musil by dokázati, že je jeho. Dokavad se mu to nepodaří, jsi v právu. Souhlasíte-li? Myslím, že ano.

Jiná zásada. Přijde ti pochybnost: vykonal jsem dnes ranní modlitbu? Nemůžeš se upamatovati, ale máš pravděpodobné důvody, žeš ji vykonal, na př. vstával jsem jako jindy, myl a strojil též, práce své začal obvyklým způsobem. Pro tyto důvody můžeš býti klidný a neznepokojovali se. Vypůjčil sis kdysi peníze na různých místech. Pak sis pomohl a dluhy uplatil. Jednou ti přijde pochybnost: zaplatil-li jsem i tento dluh, řekněme tisíc korun? Vzpomínáš, ale nenabudeš jistoty. Ptáš se u věřitele, ale nic se nedovíš, nebo otec zemřel a syn o ničem neví. Řekneš si: hleděl jsem zaplatiti všecky dluhy, peníze jsem měl, zajisté jsem zaplatil i tento. Tím se můžeš uspokojiti. Souhlasíte? Zajisté.

Opět jiná zásada: Kněz se probudí před půlnocí. Náhle si řekne: modlil-li jsem se nešpory a kompletáře? Ještě je čas. Musí-li vstáti a je odříkati? Když si může říci: konám breviář vždy svědomitě, vždy se modlím nešpory a komentář po obědě, jistě jsem tak učinil i dnes: může se obrátiti na druhý bok a spáti klidně dál. To je soud *ex communitate contingentibus* = když něco konám pravidelně, mohu si v nejistém případě říci, že jsem to vykonal i tehdy.

Jiná zásada je: nikdo nemá býti odsuzován, dokud jeho vina není prokázána, proto říkáme: nikdo nemá býti pokládán za špatného člověka, dokud to není zjištěno. Právníci dí: *factum non praesumitur nisi probatur*.

To jsou nejobvyklejší zásady jednání, když pochybnost plyne ze skutku. Ještě podotýkám, že je arci dobře voliti to, co je jistější, ale jde o to, jsme-li k tomu povinni. Nikdo přece není zavázán, aby platil dluh dvakrát. Zásadou: vol, co je jistější, řídíme se tam, kde jde o důležitý úkol a pouhá pravděpodobnost nestačí. Podobný

případ jsme měli již dříve, kdy nejistota plynula z obecné zásady. Byl to příklad s lékařem, jenž vynášel lék. Totéž platí také, když jde o skutek. Myslete si: Lékař léčí nemocného a je dosud v pochybnostech, jakou nemoc chorý má. Proto má obavu, aby ho neléčil špatně, na př. na tyfus, a on měl nemoc jinou. Tu se nesmí spokojiti nějakou pravděpodobností, že je to tyfus, nýbrž musí voliti zatím léky, o nichž ví, že nemocnému neublíží.

Vyložil jsem, jak máme jednati, když máme svědomí nejisté. Uvedl jsem zásady probabilismu, z něhož Pascal učinil nestvůru a o němž nepřátelé církve zplodili celou literaturu mravního rozhořčení proti církvi a její morálce, zvláště proti jesuitům. Ani v jednom z těchto hano-pisů není pravdivě vyloženo, co probabilismus je, ale v každém je hodně zkreslen, často až k nesmyslnosti. Ti páni věci buď nerozumějí anebo rozuměti nechťejí. — Moudří lidé vždy se řídili zásadami, jak jsem je vyložil, nebo jsou to zásady rozumné, ani příliš přísné, ani příliš volné.

Sv. Pavel píše: Sloužím Bohu s čistým svědomím (2 Tim. 1, 3). Jinde dí: Snažím se vždycky, abych měl svědomí neposkvrněné (Skut. 24, 16). Buďme ve všem svědomití, a budeme moci říci totéž. Živé svědomí, že Bůh je nám stále přítomen a vidí naše skutky, jakož i srdce, z něhož vycházejí, nám k tomu dopomůže. O velikou věc jde, o spravedlnost naši před Bohem. Není sladší odměny nad dobré svědectví správného svědomí. Ó Pane, dej světlo a sílu, ať kráčíme věrně po cestách tvého zákona, aby božský soudce v našem nitru nám dával svědectví: Jsi služebník věrný, vejdeš v radost Pána svého. Amen.

VI. O čem svědčí svědomí.

Vykládal jsem o svědomí, hlavně o svědomí předcházejícím, které, když máme jednati, poroučí, zakazuje,

radí, připouští. Zákon má svou závaznost od zákonodárce, který zavazuje poddané, aby zákon plnili. Poslední příčina této závaznosti je arci Bůh. Neměl bys žádné moci nade mnou, kdyby ti nebyla dána s hůry, pravil Kristus Pilátovi. Než jak vzniká závaznost v nás, jež praví: v tomto případě týká se zákon tebe, i musíš jej naplniti? Jinými slovy: kdo je to, jenž obrací obecný zákon na jednotlivé skutky a určuje: tento skutek musíš vykonat, nebo on vpadá pod zákon? To činí svědomí předcházející.

Co činí svědomí následné, totiž po skutku? Samo sebou je jasné, že souvisí se svědomím předcházejícím, doplňujíc je. Když svědomí předcházející zavazovalo: to musíš učiniti, toho se musíš vyvarovati, a my jsme poslechli, tak nás chválí, dává nám zvláštní uspokojení, plní duši útechou a radostí. Když jsme neposlechli a jednali proti předcházejícímu svědomí, kárá nás, naplňuje zahanbením, nespokojeností, strachem. Že tomu tak, ví každý, kdo sebe pozoruje. Ovšem jsou v té věci u lidí rozdíly, nebo svědomí podléhá různým vlivům, je jemné nebo široké, bystré nebo tupé. Ale to na podstatě věci nic nemění.

Poukáži na závaznost svědomí a ukáži, co tento podivuhodný zjev znamená.

1. Jest proslavené okřídlené slovo, opěvané již od pohanských básníků, *potius mori quam foedari*, raději zemřítí, nežli se mravně poskvěrniti. Co praví toto úsloví? Život se pokládá za největší dobro pozemské, nebo kdo nežije nemůže míti žádných jiných dober jako statků, slávy, nadání. Mravně se poskvěňujeme každým hříchem. I malá skvrna na bílém rouše je poskvěněním. Takovou mravní skvrnou na naší duši je na př. lež, nepoctivost. A uvedené okřídlené slovo dí: *potius mori quam foedari*, raději zemřítí, nežli se mravně poskvěrniti, t. j. raději utrpěti největší škodu na darech fysických, nežli škodu na statcích mravních.

Úsloví to není holou frází krásnořečných mluvků. Ne, dějiny nám vypravují, že lidé je brali vážně, nejednou i

děsně vážně. Z pohanů jmenuji Sokrata. Ve své obraně, která arci je tak, jak ji mám, dílem Platonovým, dí, že chce raději obětovati svobodu a život, nežli se státi zrádcem na své povinnosti, a dokládá, že se ctnostný člověk více bojí nespravedlnosti nežli smrti. A Sokrates vypil pohár jedu, k němuž byl odsouzen. Plato, jeho veliký žák a ctitel, hájí věty, že spíše třeba trpěti nespravedlnost nežli na jiném se jí dopustiti, jelikož ctnost má krásu a cenu, před nimiž všechno pozemské musí ustoupiti. Jako Sokrates bojoval i on po celý život proti sofistům, kteří učili, že to je mravně dobré, co přináší užitek. A nejen bojoval, Plato za své zásady také trpěl. Umřel ve vyhnanství. Sophokles, největší dramatický spisovatel řecký, klade v jedné hře (Philoktet) do úst Neoptolemových slova, že jest mu nemožno, prohřešiti se pro nějaký časný zisk proti povinnosti mluvit pravdu. Bylo to jejich svědomí, které je vedlo k těmto zásadám.

Jak v této věci smýšleli pohanští Římané v době neporušených mravů, vidíme na př. na Regulovi. Byl jat od Karthaginských, s nimiž Římané válčili, a poslán do Říma vyjednávat o mír. Zavázal se slovem, že se vrátí. Římanům radil, aby míru nepřijali, jelikož Karthaginští jsou vyčerpáni. Regulus věděl, že za tuto radu utrpí smrt, ale vrátil se přece, pravě, že povinnost mu velí, splniti, co slíbil, i kdyby ho to stálo život. Byl dán do sudu opatřeného hřeby a spuštěn v něm s kopce dolů. Zahynul ovšem. Že prý tato událost je vymyšlena od chlubitvých Římanů. Nevím a nezáleží na tom, nebo i vymyšlena jsouc dává svědectví, jak Římané smýšleli. Proslavený básník římský Juvenal praví v jedné ze svých satyr, že jest zločinem, zpronevěřiti se povinnosti z lásky k životu.

Jak smýšleli křesťané o statečích mravních, zvláště nadpřirozených, svědčí miliony mučedníků, kteří raději umřeli, nežli by jednali proti víře, ctnosti, pravdomluvnosti; miliony těch, kteří se pro mravní zdokonalení zřekli všeho a oddali přísnému životu, zvláště pak ti z nich, kteří dosáhli svatosti.

Moderní volnomyslní filosofové vrátili se k nauce sofistů a stíhají odpůrce krutým výsměchem. Svadli mno-

hé, jak ukazuje naše doba, hlavně její sobectví a prospěchářství, ale ušlechtilí lidé hlásají nauku, že mravní statky jsou vyšší nežli statky jiné, dále a jednají podle ní. To jest také přesvědčením lidstva vůbec.

Tážeme se: Odkud tento zjev? Co značí hlas, jenž nám praví: A kdybys měl utrpěti škodu sebe větší, proti zákonu mravnímu jednati nesmíš.

2. Než si dáme odpověď, vizme ještě svědomí následné. Pravili jsme a víme ze zkušenosti, že po skutku chválí nebo kárá. Spisovatelé, kteří o této věci píší, věnují pozornost hlavně zlému svědomí, jež kárá a trestá. To je přirozené. Dobré svědomí, jež chválí, projevuje se radostí, uzavřenou v srdci, kdežto zlé svědomí se projevuje také na venek, a to skutky, jež někdy budí podiv.

Vizme soud pohanů. Aeschines vypravuje, že si mnoho soudců bere v Řecku život. Proč? Protože vydali nespravedlivé nálezy, které je ve svědomí mučily. Podle Aristotela, velikého mudrce řeckého, lidé vinni velkých zločinů berou si život, nebo prchají do samot, domnívajíce se, že tam na svou vinu zapomenou. Co tuto praví, odpozoroval životu. Aeschylos, básník, praví v sličných verších, že i ve snu bývá srdce naplněno úzkostí, má-li člověk na sobě vinu. Mnoho píše o zlém svědomí a jeho krutých účincích Cicero. Praví na př., že zločinec může ujíti soudci veřejnému, ale že soudci nitra neujde. Tvrdí, že to tak musí býti a že často zlé svědomí je horší trest nežli okovy a žalář. V dobrém svědomí vidí nejsladší odměnu za vykonanou povinnost.

Podobně mluví básník Horác a jiní, zvláště Juvenal. Dějepisec římský Tacitus vypravuje, jak byl císař Tiberius mučen zlým svědomím, a dějepisec Sveton vypravuje podobně o Neronovi, vrahu vlastní matky. Že zlé svědomí mučí i dnes, ač společnost je mravně leckde otupělá, vidíme na sterých příkladech.

Zmíněný císař Tiberius se třásl před hlasem svědomí, jež mu jeho zločiny vyčítalo. Chtěl je utopiti v krvi, i dal tisíce lidí popravit. Ale nezahlušil ho. Uděšen odešel z Říma a usadil se na ostrově Capri, kde s prostopášníky hýřil, až od jednoho z nich byl usmrcen. Nero viděl stále zavražděnou matku před sebou a naříkal, že ho proná-

sledují furie. Furie, divé ženy, pronásledující hříšníky, nebyly nic jiného, nežli svědomí.

Jiné příklady:

Císař Caligula nemohl úzkostí nad svými zločiny spáti, při hromu se skrýval pod postelí, při šustotu, vrznutí, nenadálém hluku se třásl. Paresus dal odstraniti všecka vlaštovčí hnízda, jelikož se mu zdálo, že k němu volají: otcovrah je hoden smrti. Jindřich VIII.: král anglický, který některé své ženy dal odpravit, který odtrhl zemi od Říma, vyhubil kláštery, mnoho kněží a mnichů dal popravit, onemocněl a v nemoci se mu zdálo, že lidé kolem něho jsou jeho oběti, zvláště kněží a řeholníci, již ho volají na soud boží. Ukrutný revolucionář Mirabeau zapuzoval hlas svědomí hudbou a všemožnými veselostmi, ale marně. Žádal, aby mu dali lék, jenž by učinil jeho životu konec a zbavil ho tak hryzení a muk, jimiž zlé svědomí ho tryznilo. Tento stav duše jevil se také na jeho tváři. —

Řekneš, že jsou také příklady, kdy velicí zločinci klidně spali a žádného nepokoje necítili. Já o tom pochybuji. Připouštím jen, že se falešnými naukami, n. př. zásadou: majetek je krádeží; může zloděj omluviti a tak svědomí upokojiti, ale že by byl při tom zcela klidný a radostný ve svém nitru, nevěřím. Rovněž připouštím, že nevěrou, pýchou, zlým příkladem, nezřízenou touhou po moci, majetku, slávě lze svědomí umlčeti, ale nevěřím, že by se občas neozvalo. Jako stačí kapka, aby plná sklenice přetekla, tak stačí po mnohých zlých skutcích jeden, snad dost nepatrný přestupek, a svědomí propukne prudkou silou.

Svědomí následné je soudce nad míru bdělý. Nejtajnější skutky, o nichž nikdo neví a na něž sám vinník nemyslí a mysliti nechce, uvádí na paměť a činí za ně člověka zodpovědným.

Dobré svědomí plní spokojeností. Lidé si ani neuvědomují blaho, plynoucí z dobrého svědomí. Se svědomím je to jako s naším tělem a jeho údy. Dokud jsi neměl bolení zubů a všecky zuby tvé byly nedotčené, nevěděl jsi, co máš. Dokud žaludek dobře tráví a srdce správně bije, mnohý ani neví, že je má. Proto zdravý člověk si

ani neuvědomuje, jak je mu tělesně blaze. Teprve když přijde nemoc, poznává, co ztratil. Tak i radost z dobrého svědomí je stav tak milý a přirozený, že si ho ani neuvědomuje, leda po nějakém větším dobrém skutku, přemoženém pokušení, vyvážnutí z nebezpečí. Student vyvedl nezbednost. Za něho byl obviněn jiný a měl býti vyloučen. Pro dosavadní bezúhonnost dostal trest zvaný karcer. Vinník neměl pokoje. Zdálo by se, že si lehkomyslný jinoch řekne: jaké krámy, odsedí si karcer a bude dobře. Ale hlas svědomí mu nedal pokoje napomínaje ho: naprav věc. Vykručoval se, ale svědomí vedlo svou. I odhodlal se, že věc napraví. Těžký krok! Dopadl dobře. Jeho poctivost byla mu připočtena jako polehčující okolnost. Jeho radost byla potom neméně veliká nežli strach před tím.

3. Nyní se vraťme k otázce: Proč zavazuje svědomí? Proč chválí a kárá? Není jiné odpovědi, nežli že tu někdo je, jenž je nad člověkem a jej zavazuje, chválí, odsuzuje. Nemůžeš říci, že tímto pánem je otec, představený, kněz. To nemůžeš říci, nebo i ti, nad nimiž na tomto světě již nikdo není, papežové a samovládci světští, mají tohoto soudce v nitru a musí ho poslouchati, nechť-li si způsobiti nepokoj a muka. Vzpomeňte si na uvedené příklady. Krutovládcové byli by rádi odpravili tohoto soudce v nitru. Co znamenala pro ně smrt poddaného? Zašlápnutí červa! A nemohli ho odstraniti, ač od něho nejednou strašně trpěli. Mohl bys říci, že svědomí je dílo výchovy, náboženství, společenských zvyků. Odpovídám: Tyto věci přispívají k vytvoření svědomí. Zvláště náboženství má tu veliký vliv. Ale jak vysvětlíš, že tento hlas slyší i ti, kteří popírají Boha, duši, věčný život, kteří mají člověka za dokonalejší zvíře? I nad nimi je svědomí, denně je usvědčuje a vyvrací jejich nevěru.

Již tušíte, co míním, když se táži: o čem svědčí hlas svědomí. Dává slavné, jasné a ustavičné svědectví, že je Bůh, že tento Bůh vštípl svůj zákon do lidské bytosti, že se tento zákon ohlašuje ve svědomí, dává svědectví o svém původci. Svědomí je původu božského, napsal profesor pražské university dr. Láska. Kde zákon, tam zákonodárce. Kdyby měli svědomí jen křesťané, mohl by

někdo říci, že vzniklo z evangelia. Nic by tím nevyložil, ale svědomí měli i pohané. Co lidé žijí, měli svědomí. Svědomí jest stkvělý, obecný, všem dostupný, nevyvratný důkaz, že je Bůh, že je naším tvůrcem a pánem.

Dvou věcí třeba si všimnouti: svědomí stojí nad námi a neohlíží se na soud lidí.

Stojí nad námi. Lze je všelijak znásilniti, převrátiti, ale časem se ozve a ukáže, že je pánem. Uvedené příklady o tom svědčí.

Chválí a kárá nehledíc na soud lidí, je soudce nezávislý. Myslete si na vystěhovalce, které zanesou bouře na opuštěný ostrov, jenž nikomu nepatří, kde není žádné vrchnosti a tudíž také žádných zákonů. Zdali i tam řekne jim svědomí, že nesmí lháti, vražditi, rodičů zneuctívati, Bohu se rouhati? Řekne. A zdali je bude kárati, dopustí-li se zlého skutku? Bude. I tam uslyší v srdci: musíš, nesmíš před činem, a pocítí po něm chválu nebo pokárání. Myslete na člověka, který podvodem nebo zradou nebo vraždou dosáhl bohatství a moci, jehož lidé chválí a ctí, ježž blahoslaví jako šťastného muže. Zdali se tím dá hlas svědomí pohnouti, aby jej také chválil a velebil? Nedá. A myslete si naopak člověka, který poctivým činem přijde do neštěstí, do opovržení a hanby. Zdali hlas svědomí přidá se k jeho odsuzovatelům? Nepřidá. Svědomí mluví, nedbajíc na nikoho. —

Tolik o svědomí a jeho významu. Kdosi pravil: Tři věci si vyhradil Bůh: tvořiti z ničeho, věděti budoucí věci, vládnouti svědomím. Ano, svědomí je hlas boží v duši. Dbejme, aby bylo správné, a povede nás, jako by Bůh sám nám poroučel, nás varoval, chválil a trestal. Stále budeme si vědomi, že chodíme v přítomnosti boží a že Bůh nás vede. Hospodin spravuje mne (Žal. 22, 1), radoval se král David, a mysl ta zachovala mu šťastný klid ve všech bouřích života. Řiď se správným svědomím, a i o tobě bude platiti: Hospodin spravuje mne. Veď nás, Pane, ať dobře jdeme životem a dosáhneme svého cíle. Amen.

DOPORUČUJEME NÁSLEDUJÍCÍ CENNÉ KNIHY:

ASKETIKA, díl I.

Kč 33.—

I. V Ě D E C K É:

Dr. J. Novotný: Mravnost a náboženství	Kč 34.—
Dr. E. Kadeřávek: Soustava filosofie křesťanské (3 díly)	Kč 112.—
Dr. J. Klug: Království Boží	Kč 18.—
P. Aug. Neumann: Katolictví a národní osvobození	Kč 6.50
P. Aug. Neumann: Z dějin bohoslužeb v době husitské	Kč 18.—
P. Aug. Neumann: Katoličtí mučedníci doby husitské	Kč 16.—
Dr. J. Novotný: Biskup Brynych	Kč 30.—

II H O M I L E T I C K É:

Ant. Kaška: Pravdou ke ctnosti, řada I.	Kč 6.—
" " " " " " II.	Kč 27.—
" " Hvězda pokoje (májová)	Kč 3.—
Fr. Kohout: České drahokamy v koruně svatovavské (májová)	Kč 3.50
A. S. Novák: Lidová cvičení duchovní (postní)	Kč 3.20
J. Rohleder: Tajemství kříže (postní)	Kč 3.—

Různé ročníky KNIHOVNY SV. VOJTĚCHA, redigované vsdp. Dr. Fr. Šulcem, jsou ještě na skladě.

N o v ě v y š l y:

Doba adventní (Kč 7.50), vánoční (Kč 9.—), Po Zjevení Páně (Kč 9.—), Devítník (6.50), Postní (3 cykly Kč 11.—), Velikonoční (12.—), Manželství (10.—), Májový cyklus o církvi prvních tří století (12.—), Vývin Mariologie (8.—), V paprscích věčné lásky (Kč 12.—), O válce (Kč 7.50).

Ve vydávání se stále pokračuje.

Objednávky vyřídí

DRUŽSTEVNÍ KNIHKUPECTVÍ
V HRADCI KRÁLOVÉ
(Adalbertinum).